

НАСЕЉАВАЊЕ И ПОДЈЕЛА ЗЕМЉЕ У
КОЛАШИНСКОМ КРАЈУ 1879—1886
(п р а в н е р е л а ц и ј е)

I. Увод

Послије црногорске побједи на Грахову (1858), Европска комисија за разграничење повукла је у 1859. години граничну линију тако да „са (планине) Војника граница заокреће на сјевероисток, пресијеца ријеку Тушину и преко врха Пјешивац стиже до Ускочког моста на ријеци Буковици која извире под планином Дурмитором и одатле узимље правац ка југоистоку и иде преко врха Оравице, Осуђеника Старца, Јаблановог Врха, Рујевог Крша, до ушћа рјечице Пјешчанице у ријеку Тару. Од ове тачке граница се пење на врх Владоша и иде на сјевер до Шишког Језера, преко Излазака, Кључа и Мелаје, а од Језера, скрећући на исток, пружа се преко врха Бјеласице до ушћа рјечице Градишнице у ријеку Лим, а одатле иде током ријеке узводно до врха планине Кома”.¹

Умјесто Санстефанског, закључен је Берлински уговор, који садржи 64 члана, датиран 13. јула 1878. године.

Будући да је и у Санстефанском уговору постојала одредба (у чл. 2) да „Висока Порта признаје дефинитивно независност књажевине Црне Горе”, њен представник на Берлинском конгресу Каратеодори-паша поновио је изјаву да и Турска признаје политичку независност Црне Горе, па је та одредба (у новој обухватнијој стилизацији) унесена у Берлински уговор: „Независност Црне Горе дефинитивно признају Висока Порта и све Високе стране Уговорнице које (је) још нијесу признале” (Чл. XXVI).²

¹ Андрија Лаиновић, *Побједа на Граховцу 1858. године*, Цетиње 1958, стр. 195—196.

² Новак Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Цетиње 1979, 309—312.

Колашин са околином ослобађан је у три етапе. Поступно ослобађање ових крајева било је условљено жилавим отпором „силних и убојитих муслиманских братстава“.³

Прва етапа била је ослобођење Речина и Горњег Липова и повлачење граничне линије од стране Европске комисије у 1859. години. Та гранична линија повучена је од Старца и Јаблановог врха на Сињавини правом линијом кроз Липово на Рујеви крш, а одатле правцем до ушћа рјечице Пјешчанице у ријеку Тару, одатле према сјевероистоку у врх Владоша и даље преко Излазака, Кључа, Мелаје и Шишког језера, одакле скреће на исток и излази на врх Бјеласице.

Ближих граничних ознака од Старца на Сињавини и кроз Липово није било све до 28. октобра 1885. године (по старом календару), када је Велики суд због насталих спорова о разграничењу новоослобођене територије, тзв. новодобитка, односно сеоских и планинских комуна између Горњолиповаца и Доњолиповаца, ради испаша, на тој линији поставио још неке ознаке: са Старца на Сињавини (кота 2021) у Мали Старац (кота 1921) и даље са Јаблановог врха (кота 2203) у Студеначку главу (кота 1623) и селаском у село у Мигаловички извор, а одатле правцем у Прислат, Стругове и у Рујеви крш, на јужним странама Липова и одатле правцем на узвишени плато зв. Јасенова, иза тога на Жути крш, одатле у стари храст украј ливаде Пунишића у Пјешчаници и на ушће рјечице Пјешчанице у ријеку Тару. Оном граничном линијом кроз Липово (од 1885. године) формирани су називи Горње и Доње Липово. Горње Липово још се назива и старом границом, а Доње Липово новодобитком јер је касније ослобођено од Турака (1878. године).

Друга етапа ослобођења извјесних крајева у окружју Колашина обухватила је варош са околином и све до Штитаричког Препрана (тзв. Горњи Колашин). И поред тога што је Берлинским уговором гранична линија одређена ријеком Таром, колашински муслимани су предали град после дужег и јаког притиска од стране црногорске војске, која се спрема на крвави обрачун. У Њежином лугу код Колашина закључен је прелиминарни уговор о предаји Колашина. Потписали су га колашински кајмакам Нури-бег и црногорски изасланик окружни начелник Башо Божовић (21. септембра/3. октобра 1878. године). Сјутрадан 4. октобра 1878. године извршена је свечана предаја кључева града.

Уговор о предаји Колашина, потписан је касније на Цетињу. 9/21. октобра 1878. године, и гласи:

„Између ниже поменутијег, од једне стране бившег заповједника Града Господина Нури-бег Кајмакама Његовог Величанства цара Отоманског а од друге Господин Војвода Машо Врбица, шеф главног штаба његове свјетлости Књаза Црне Горе, учинише и утврдише потписима и печатима овај уговор.

³ Сретен Вукосављевић, *Историја сељачког друштва I*, Београд 1953, 246.

I.

Више именовани Господин Нури-бег сагласно трактату Берлинском а по наредби своје високе Отоманске владе, предаје град Колашин са свијема селима и земљиштима до Мојковца Књажевству Црногорском.

II.

Војнички материјал као и тајин који је побиљежен у нарочитом протоколу и од обје стране потврђен, својина је Царско-отоманске владе, но пошто се Господин Нури-бег изјасни да нема средстава пренијети поменути материјал и тајин у Митровицу оставља га Влади Књажевства Црногорског у њеним магацинима до другог међусобног споразумијевања.

III.

Царско-отоманска влада има признати и подмирити све трошкове које ће влада Књажевства Црногорског учинити око чувања и држања поменутог материјала држећи страже и предузимајући све што је нужно за сигурност и одржање истог материјала.

IV.

Пошто многе ствари од поменутог материјала дужина времена уништава и квари, а нарочито рану и џбану, и ако кроз кратко вријеме Турска Влада не постара се свој материјал изнијети из Колашина, Влада Књажевства Црногорског неће примити на себе никакву штету за материјал који би сам собом пропадноу".⁴

Одмах по ослобођењу Колашина успостављена је власт. Окружно начелство је премјештено из Манастира Мораче, основан је суд и полиција и постављени капетани.

Црногорска војска је запосјела села до Препрана, јер су доњоколашински муслимани (у селима Штитарици, Подбишћу, Пољима, Бистрици, Добриловини и Бјелојевићима) тражили аутономију без присуства црногорске војске, па је Књажевска влада ишла на попуштање. Тек после скоро осам година сталних међусобних сукоба, упада, пљачки и пљенидби стоке на ослобођеној територији, а нарочито на планинама Сињавини и Бјеласици, црногорска војска је запосјела Подбишће, ноћу 1/2. априла 1866. године, Колашинска Поља 4/5. априла, а Бјелојевиће 9. априла исте године. Тако је коначно запосједнута територија до граничне линије одређене Берлинским уговором.

⁴ Н. Ракочевић, *Исељавање муслимана и разграничење Црне Горе и Турске у области Колашина после Берлинског уговора*, Историјски записи, 1962. св. 2, стр. 255—274.

Исељавање муслимана из Колашина и околине започело је лjeta 1879. и углавном је завршено до краја септембра исте године из Горњег Колашина, а из Доњег Колашина послије упада прекотарских муслимана у Поља и њиховог истјеривања 2. јула 1886. године.

II. — Насељавање Горњег Колашина

Аграрна политика црногорске владе била је у општим линијама једнака за Горњи Колашин као и за подручје Никшићке области, јер се и овдје искристалисао исти проблем: како ријешити питање насељавања учесника у ослободилачком рату који је томе претходио уз поштовање својинских права емиграната над непокретним добрима која су до исељења посједовали и извршаваће обвеза у смислу одредби чл. XXX Берлинског уговора. Свакако да је црногорска влада по овом питању сву своју активност усредредила на изналажење најподеснијег и одговарајућег начина примјене и извршења обавеза по том уговору како би јој протек времена ишао на руку до изналажења најподеснијих рјешења.⁵

Сваки добитник земље у Никшићком пољу преузимао је обавезу плаћања четвртине рода муслиманским емигрантима-власницима, и сва настојања црногорске владе да се избјегне та обавеза нијесу потпуно успјела услед притиска од Турске и учесника Берлинског уговора. Зато је уследила књажева прокламација о постојању и обзани ове међународне обавезе, издата 13. јула 1882. године, и Наредба (Министарства унутрашњих дјела) од 16. јула 1882. године о мухаџеримским имањима, упућена на све капетане у новоослобођеним крајевима, чији текст гласи:

„Сагласно прокламацији Његовог Височанства Књаза Николе I, од 13. јула ов. год. наређује се Вам, да свијема исељеницима мухамеданске вјероисповијести, који су се иселили из Књажевине у сусједној нам Отоманској Царевини чините наплатит четвртину од целокупног овугодишњег рода с њиховијех земаља.

Вишепоменути исељеници долазиће к вама и биће упућени на Вас, за уређење њихови непокретни имовина, које уређујте на овај начин:

I. Сваки исељеник, који се пред Вама појави да тражи доходак с његови земаља упутите истога са једнијем чланом тога суда и са једнијем писаром, да пођу са свијема земљама, што исељеник има, те да све своје земље, куће и остале непокретности његове олибери и у општи протокол уведе.

II. Овом приликом нека се у Протокол уведу и имена онијех, који су радили земље исељеника и колико је који радио земље,

⁵ Ђоко Пејовић, Насељавање Горњег Колашина и Поља (1879—1886), ИЗ, Титоград 1961, св. 3, стр. 381—415.

или косио ливаде; исте принудите без икаква изговора, да притјажатељу земаљах измире од цијелога ову-годишњег рода, прву четвртину. Разумије се од свакојега усјева четвртину.

III. Земље које се нађу, да рађене нијесу, притјажатељ нека се постара у своју корист, да нађе кога у том окружју ко ће му исте радити, да му не стоје нерађене, јер се то из економично-финансијални разлога неби могло трпити, с' ког би разлога такве пуне земље пријешле у општинске својине.

IV. Ако се на земљама једнога притјажатеља изсељеника нађе виши број фамилија који његову земљу раде, нека се постара притјажатељ тих земаља, да између свијех обитатеља на његовим земљама изабере и именује једнога, кога нека опуномоћи, да држи ред над његовим добрима и да одговара за исто њему и властима. Овакве изборе Ви ћете признати и потврдити.

V. Што се тиче кућа изсељеници могу тражити кирије за ову текућу годину и у будуће на своје куће, како се с' ким поведе, а такођер и они који се налазе у кућама изсељеника могу тражити трошкове за нужне поправке, које су чињели да кућу одрже у добром стању; ова тражња има бити праведна и према вредноћи поправке.

VI. Сваки притјажатељ дужан је, с' гувна или с' њиве, понијети сам, и о свом трошку његов припадајући му четврти дио, како за ову, тако и за у будуће године.

VII. Препоручује се Вам, да се тачно према овој наредби управљате и да се изсељеницима најуљудније поступате и што брже можете њихове послове извршавате. (Цетиње 16. Јулија 1882. Министар унутрашњих дјела)⁶.

Црногорска влада је само формално признавала права муслиманских емигрантима на напуштање непокретности која су им била загарантована међународним уговором, али је стварно проводила мјере које су онемогућавале реализацију тих њихових права и тако припремала услове за откуп мухаџеримских земаља који је извршен почев од 1883. за незнатну накнаду а није у потпуности никада довршен. Те мјере су забрана свим црногорским становницима, без изузетка, да ступају у било какве правне послове у односу на земљу, обавеза личног долажења по дио рода, забрана купопродаје мухаџеримских имања и сваковрсно одуговлачење рјешавања емигрантских захтјева у том смислу што је њихова права свела на голо право својине чије су економске користи биле минималне и несигурне.⁶

Ваља напоменути да је успјешни завршетак ослободилачких ратова од 1876—1878. године довео Црну Гору у повољнији положај. Иако је она фактички имала све атрибуте државе, тек јој

⁶ Наредба о мухаџеримским имањима, од 16. јулија 1882, Зборник судских закона II, Цетиње 1912, 106.

⁶ З. Булајић, *Аграрни односи у Црној Гори (1878—1912)*, Титоград 1959, стр. 39—55.

је послје ових ратова призната независност и међународно-правни субјективитет.

При ослобађању Горњег Колашина учествовало је око 3.000 војника из Доњоморачког (командир Драгиша Перков Меденица, а поткомандир Живко Ђоков Ракочевић), Ровачког (командир Миро Павићев Влаховић, а поткомандир Вујо Бећков Драшковић) и Горњоморачког баталиона (командир Лука Илијин Мијатовић, а поткомандир Ненад Дожић).

И у граду и околини становништво је било мјешовито, углавном православно и муслиманско. У граду је било неколико православних породица, већином досељених из Бијелог Поља, а у околним селима биле су породице досељеника из Мораче и Роваца, који су радили као чивчије на беговским имањима. И сада се по сачуваним топонимима зна које су муслиманске породице имале имовину у појединим селима и граду, и то: Мартиновићи, Башановићи, Мекићи, Шабанагићи, Смаилагићи и Кајовићи у вароши, затим Оричићи у селу Дрпе, Мушовићи у Ријеци Мушовића (званој и Ријека Капетановића), Пепићи у селу Бабљаку, Зупичићи у Дријенку, Пијуци у Блатини, Балабани и Коврци у Мигаловици, Лалевећи у Бистрици, Оти у Војковићима, Усовићи у Планој, Оти, Асићи и Лукачи у Морачком Требаљеву, Балијагићи, Хаџибулићи и Анушићи у Ровачком Требаљеву и други. До данас су сачувани топоними по тим породицама: Каљића село (у Горњем Липову), Коврчки катун (на Сињавини), Коврчко ждријело, Ђатовића локва (на Сињавини), Баре балабанске, Оцко ждријело (у Војковићима), Асића ждријело, Чардачине (у Мигаловици), Асића бријег и Лукачко брдо (у М. Требаљеву), Усовића поље (у селу Плана), Пијучки долови (на Вучју), Зејнилов луг (у Р. Требаљеву), Балијагића Поље (у Р. Требаљеву, сада Тапушковића), Гановач⁷ (код Биоградског језера), Долови Лалевећи на Бјеласици, Смаилагића поље, Мекића поље, Башање брдо, Ријека Мушовића, Бистрица Мушовића, Пијучки долови и други.

Књаз је окружном начелнику Божовићу дао инструкције да се са муслиманима у Горњем Колашину поступа „мудро и поштено“ и да у њима треба „пробудити српски прађедовски дух“, па је он у смислу датих упутстава сазвао представнике муслимана 23. септембра (5. октобра по новом календару), којих је на скуп дошло 74. На том скупу он им се обратио као браћи, истичући да су њихови прађедови примили муслиманску вјеру а да они немају ништа заједничкога са Турцима, па да ће уживати сва права и законску заштиту у Књажевини као у „старој постојбини“ без обзира на другу вјеру. Међутим, муслиманске породице су се током 1879. године у већини одселиле или у Доњи Колашин или преко Таре к Бијелом Пољу и даље. Вјековна нетрпељивост, не-

⁷ Велимир Тапушковић из Р. Требаљева казује да се Гано Анушић (чија је била ливада Гановача код Биоградског језера) одселио за Цариград и да је тамо на самрти рекао: „Оздравио бих да ми је да се наједом рибе из Биоградског језера и напијем воде испод Бјеласице“.

могућност фактичног коришћења добрима која су до тада имали, извјесна поларизација снага због пренасељености Доњег Колашина емигрантима, стални упади прекотарских муслимана и пљенидба стоке по Сињавини и Бјеласици, пљачке и паљевине приликом тих осветничких упада све до на домак града (у селу Дријенку и др.), подстицање од већ одсељених породица — условили су брзо и свеопште иселавање из Горњег Колашина.

Црногорска влада (под овим појмом подразумејемо књаза и његове министре) прокламовала је исту аграрну политику у овом крају као у Никшићком пољу. Међутим, у току јесени 1878. и читаве 1879. године није урађен никакав пројекат или донесен какав општи пропис о условима и начину раздиобе тамошњих добара ради насељавања. Књаз је лично или посредством министра давао извјесне налоге о привременом заузећу и коришћењу већ напуштених зграда и земљишта резервишући као „правителствено добро“ земљиште са објектима на Брези и у Рогоборима наспрам Брезе на другој страни Таре. Тај фонд је при каснијим диобама резервисан за тзв. даровнице које су чинили књаз или Државни савјет. У познатим изворима нема доказа да је у току 1879. године вршена нека систематска подјела и запосиједање добара, мада је фактички већина напуштених добара била запосједнута по налозима виших власти (углавном књаза и министра) и по извесном споразуму између командира баталиона. Ово је чињено само за потребе и у циљу јачања границе, односно одбране према граници. Вјероватно је да су они што су на такав начин дошли до извјесних добара настојали да их задрже, тражећи потпору првенствено код органа војне власти, због чега је дошло до посредовања Великог суда у току љета 1880. године. У рјешавању спора око дотадашње подјеле суд је утврдио како су Морачани пристали да ровачки командир Миро Павићев подијели Колашин, а они да бирају удио. Да је ровачки командир повукао границу између два главна дијела (будућих дјелова Морачана и Ровчана јер је у ровачком баталиону било приближно толико војника колико у оба Морачка баталиона): од главе Бистрице (испод Сињавине) па њеним током до ушћа у Плашницу, даље током ове до ушћа у ријеку Тару, па преко Таре уз Сушац правом линијом до врха Бјеласице. У том предмету је констатовано да су на такав предлог пристали командир Драгиша Перков и капетан Мрдеља Радовић, али остали Морачани нијесу, па је захтијevano да Драгиша да свој предлог. Тај предлог он је учинио тако да гранична линија почиње од Препрана (Штитаричког) па помеђу Требаљева (сада зв. Морачко и Ровачко) ријеком Таром до у врх села Дријенка и старе границе. Та подјела је од свих прихваћена и би одређено да се Морачани дижу са ровачког дијела (десна страна тока ријеке Таре) до чистог понедељка 1880. године.⁹

⁹ Н. Ракочевић, цит. напис, стр. 384—385.

Диоба новоослобођеног подручја у Горњем Колашину, од стране командира баталиона (из изворне грађе се да уочити да је командир Доњоморачког баталиона изражавао захтјеве оба морачка баталиона с разлога што су Доњоморачани били више заинтересовани, као сиромашнији земљом, за насељавање у Горњем Колашину и наравно уз сагласност командира Горњоморачког баталиона), на три релативно једнака дијела извршена је на описани начин, вучењем брушкета. Након избора дјелова за баталионе, на исти начин је извршена подјела на чете унутар баталиона.

У почетку 1880. године књаз је позвао командире Морачког и Ровачког баталиона „и наредио им да у Колашину намјесте да раде, 100 кућа ровачкијех и 140 кућа морачких и то од најсиромашнијих”, што се види из једног каснијег писма В. Церовића и Јевта Николића од 15. IX 1885. које у цјелости наводимо:

„Дежурном ађутанту, да поднесе Његовом Височанству Књазу.

По наредби дошао сам у Колашин са г. Јевтом Николићем ће смо испитивали због чега су подигнуте давије за подјелу Колашина, и би нам доказано следеће: по освојењу Колашина, у почетку године 1880. Њ. Височанство Књаз позвао је командира морачког Драгишу Перкова и командира ровачког сердара Мира Павићева и наредио им да у Колашину намјесте да раде 100 кућа ровачкијех и 140 кућа морачких и то од најсиромашнијих и ако неби сиромаси у стању били зарадити се у Колашину ове године, да поведу имућнијих људи да не би земља у Колашину остала неурађена са које им се неће тражити ништа до саме дације. Али да сваком огласе да се ова земља у Колашину дава на радњу. Командирима одобри да и они узму у Колашин изван вароши по једну кућу и помало земље.

Командири ово све признају и доказују да су обиљежили били најсиромашније из њихових баталиона за насељење, но пошто је ових мали број био у Ровца и Морачу но разбјежали се били од сиромаштине и глади по Црној Гори ће им је поближе било жито набављати да одрже своје фамилије у оној мучној години. Командири позову имућније те их неколико пође у Колашин и почну поћешто орати, али и њих је био мали број у почетку.

Командири подијеле Колашин на стотине и оставе за себе по 1 кућу и 40 до 50 рала земље по на једнога, а официри и барјактари и други јачи и познати узму сваки од своје стотине колико је који стио.

Иза ове прве године продужи се насељавање које је трајало све до године 1883. Али ови последњи, неки је мало примио а неки доста, које није ни прво ни последње насељавање чињено ни по сиротињи ни по заслуги, но колико ми увиђети можемо све по милости главара те данас броји се дјелова у Колашин преко

400 кућа. Од ових се мали број останио у Колашин и то они (што) немају ништа у Ровца и Морачу, а други, имућни, држе ово као катуниште у Колашину а зимују у Ровца и Морачу и притиснуту земљу давају предиглим сиромасима наполи. Неки од мањих главара почели су продавати притиснуту земљу, неки притисли земљу у подијељеним стотинама доказујући да су је купили године 1862. у бившег колашинског капетана Маша Аксова. Неки тајно купују земљу у овдашњих Турака на коју сиромаси стоје и која им је дата на дио.

Мржња усијана коју описати не можемо како (је) у народу међу собом. А тако и главари, и они међу собом, и то све због неуредне подјеле колашинске земље. Ми наћи не можемо другог начина да би се ово како поправило до једино да се придобије на земља колашинска подијели на пушке без разлике као што је Поље никшићко како би свако сироче добило дио којег данас нема. Једино да би се дала нека помоћ у земљи онијема сиромасима који су се овђе у почетку доселили, а њихово немају ништа у Ровцима и Морачи, како би могли остати живи, да им се начињене кућице не мичу. Куповице и старе и нове да се униште.

До сада чували су стражу у Колашину они Морачани и Ровчани који овђе до сада дијела имали нијесу као и ови овђе што су земљу пограбили, и све су се надали да ће имати дио сваки у Колашину, јер су у почетку чули од командира да је досадања подјела у Колашину привремена, које им је и Њ. В. Књаз у Никшићу казао у години 1883.

По доказу командира и других биће у Колашину земље оране и косанице преко четири хиљаде рала.

Молимо да нам се на ове извјештаје што прије одговори како би смо што прије сазнали шта имамо да радимо.”¹⁰

Неспорно је да се у овом крају аграрна политика црногорске владе није, у општим линијама готово нимало разликовала од оне у Никшићком пољу и да је основни циљ насељавањем ове области, као и Никшићке, потпуно остварен. Најкрупнију улогу у остварењу овога циља одиграло је сељаштво, које је поднијело главни терет ратовања у херцеговачком устанку и овом ослободилачком рату (1876—1878), будући да је било животно заинтересовано не само за национално већ и за економско ослобођење од дотадашњих феудалних терета. Међутим, остварењу тог циља стајале су на пут обавезе наметнуте Берлинским уговором, а није било ни јединственог плана и општих, законских прописа (Закон о насељавању новоослобођених предјела Црне Горе донесен је тек 27. фебруара 1914. године). Поучена искуством из подјеле земље у Никшићком пољу, црногорска влада је овдје предузела темељније припреме и примјенила радикалнији систем. Гражене су могућности и примјењиване мјере које би обезбиједиле поступно развлашћење емиграната. Уведена је војна оба-

¹⁰ ДАЦ, МУД, 1217/2.

веза за све муслимане и обавеза школовања њихове дјеце, као и низ других мјера које су и поред своје опште прогресивности погодиле муслимански живаљ и убрзале њихово опште одсељење. Пошто је то постигнуто ваљало је земљу подијелити по већ прихваћеним критеријумима примијењеним у Никшићкој области. Давање добара напуштених од емиграната вршено је по војним формацијама, које су опет биле на племенској основи, па је то добило вид диобе ратног плијена, мада суштински има карактер аграрне реформе, проведене на један традиционалан начин у посебним условима. Овдје у Горњем Колашину та је диоба била радикалнија и систематичнија јер је црногорска влада увидјела, кроз извјесно вријеме вођења овог поступка и насталих пропуста који су узроковали спорове, да је нужна њена интервенција а да детаљну диобу унутар чета одн. стотина на војнике треба да изврши једна незаинтересована, искуством поучена и објективна комисија. Дјелимично давање добара на привремено коришћење у току 1879. године, „од оних напуштених, и обично сиромашнијим”,¹¹ није реметило општи план и замисао. У прољеће 1880. године извршена је глобална раздиоба купног земљишног фонда (обрадиве земље) на баталионе и тек по насељењу извјесног броја морачких умјесто ровачких породица по оној књажевој наредби с почетка 1880. године (пошто из Ровачког баталиона није било 140 породица за насељење дијела напуштених емигрантских добара), нарушен је тај општи план подјеле по племенима одн. баталионима, што је проузроковало незадовољство и притужбе односно спорове. Извјесно незадовољство настало је и из разлога што су командири и неки други официри, којима је такође почетком 1880. године било одобрено да узму изван вароши по кућу и нешто земље, запосјели турске чардаке и повеће а онајљепше комплексе земље уз исте.¹²

Да би њена интервенција у овом подухвату била што успјешнија, црногорска влада је предузела извјесне припреме за радикалнији захват и рјешење овог питања. Одређена је комисија за премјер земаља које су држали муслимански емигранти (за нову подјелу земље на војнике, „по пушкама”, требало је обезбиједити преко 4.000 рала обрадиве земље — оранице и косанице), и њихов попис и протоколисање. Проведен је попис свих војника који су учествовали у посљедњем рату и пописано близу 3.000 бораца (са оним погинулим у бојевима). Поништене су све куповине земље од Турака, којом приликом је одузимана и земља

¹¹ Башо Божовић, Мемоари, Историјски институт — Титоград, фасц. 43, стр. 157.

¹² Тако је чардак у Блатини (гдје је сада кућа В. Обреновића) запосио Мијаило Верушин (Вуксановић), у Мигаловици (на мј. зв. Чардачине) Мијаило Божов (Ракочевић), у Војковићима (сада стара кућа Машана Малинова) Драгиша Перков, у Ваковићима (на мјесту садашње куће Милосава Лазарева) Мрдеља Вељов, у Плану (гдје је кућа Јакшића) Лука Илијин (Мијатовић), у Требаљеву (садашње имања Р. Анђелића) Вукалица Шуњов (Драшковић) и други (по казивању капетана Милоша Драговића из Војковића).

и главни фрут са ње, као и стока давана у намиру код оних који су се спремали на одсељење.¹³

У циљу довршења подјеле унутар чета, на војнике, црногорска влада је упутила у Колашин војводу Ђура Церовића и окружног начелника из Никшића Јевта Милетина Николића (пошто је Церовић касније добио друге дужности, Јевту је за довршење тога посла упућен командир Бошко Мартиновић). По већ цитираном писму (заједничком) од 15. септембра 1885. године, види се да су они тамо дошли септембра те године. Већ 17. септембра 1885. године они су добили од командира Мира Павићева и Драгише Перкова писмо (адресирано Ђ. Церовићу и Ј. Николићу, у мјесто) које гласи:

„Највишом наредбом Његовог Височанства нашег узвишеног Господара књаза Николе I, населили смо од 1880. године па до данас преко 400 кућа Ровачко—Морачких.

Тадашње околности времена нијесу ваљда допушtile да примимо наредбу Колашин на војнике подијелити. А у исто вријеме биле су нама двојици веома тешке прилике, које нам нијесу дале да и између самих насељеника постојан ред утврдимо но кроз цијело то вријеме био је вазда немир како између насељених 400 кућа тако исто и од стране онијех војника који до сада нијесу имали дијела у Колашину.

Три баталиона Морачко—Ровачких војника, од давнијех давнина заједно су дијелили срећу и несрећу, заједно гинули и добивали, заједно као саучесници своје домовине; свагда су били готови добити, погинути и крв пролити за Господара и своју домовину.

Ово нас је навело да Вам предложимо наше лично убјеђење о Колашину које се састоји углавном овако:

Да Колашин подијелите на свакојег војника Ровачко—Морачког, који су учествовали у посљедњем Црногорско—Турском рату, како би се сваки неред и мржња војничка искоријенила и уништила која је пријешла сваку границу, тако да мрзи брат брата, кум кума, војник војника и главар главара.

За здравље нашег Господара и тако Вам љеба којег Ви даје, макните мржњу између оволике војске, а то можете учињети да подијелите колашинску баштину на војнике.”

Иза овога уследило је заједничко писмо књазу преко дежурног ађутанта, са питањима на која је лично књаз одговорио. Писмо је датирано 18. септембра 1885. године а потписано од Баша Божовића (окружног начелника), Милисава Мишнина (Вујисића), бригадира Тодора Вуковића, војводе Церовића и Јевта Николића (одговоре окје је дао књаз унијећемо иза питања, у заградама):

„У првом телеграфу те смо јавили вама да поднесете Њ. Височанству означили смо у каквом је досад стању био Колашин,

¹³ Из једног каснијег писма капетана М. Бојића из Колашина, МУД 1885, 1299.

а у другом телеграфу јавили смо командирски говор и нека нужна питања. Сада шаљемо и командирско писмо (које је напријед цитирано), те су нам писали.

Дакле, ако се одобраје наш предлог и војника сваког (је) жеља а тако и главара, то молимо да нам се како на телеграфе тако и на овђе нека питања одговори:

1. Погинулог војника шћер пошто нема сина (погинули), а шћер неудата, може ли својити очин дио пошто се уда?

(Одговор: може).

2. Који војник умре по сада а остане без ђеце, ко има право на његов дио?

(Одговор: близика).

3. Они што је преко наредбе у Турчина земљу куповао, губи ли и паре и земљу?

(Одговор: губи).

4. Тобције оће ли имати више но војнички дио?

(Оће, дупло више).

5. Могу ли војници у својој чети поклањати коме земље или турску кућу те им је на земљи тој истој чети припала?

(Одговор: могу али не нипошто главару).

6. Оће ли се бројити војници од почетка год. 1875. на дио у Колашин (ово с тога помињемо јер их је онда прилично погинуло, прије прогласа рата)?

(Одговор: оће).

7. Варошани колашински те су ускочили били из Колашина, има их 16, на које се фале и главари и војници, оће ли им се дати од земље око вароши као војницима и оћемо ли турске куће у вароши оставити вароши или друкче, а у слабом су стању?

(Одговор: нека им се да земље око вароши као осталијем војницима а куће турске нека пођу по дијелу као све непокретности колашинске).

8. Многи Морачани и Ровчани казују да им је обећано земље у Колашин али чистином нема нико да то потврди, нити имају писмено за дар неки да дадну, а дар држе и уживају на томе дару?

(Одговор: дио у Колашину, као сваком војнику)."¹⁴

Најобухватнији општи пропис и најтемељнији правни акт у овом подухвату, који је израдио и преко дежурног ађутанта доставио књазу на одобрење 30. септембра 1885. године војвода Ђуро Церовић, јесте „Правилник за подјелу колашинске земље”, чији текст наводимо:

„Подјела између баталиона остаје као што је и подијељено, почем се налази за умјесно а међутим и природно.

Тако исто и подјела баталионска остаје на чете, са изузетком при мјерењу земље и броју војника да један другоме изми-

¹⁴ МУД, 1885, 1217.

рује тако како ће свакоме војнику бити једнако, почињући од командира до војника, једино тобџије који су ратовали, имају право на два дијела војничка.

1. Дио који чету припане, она га дијели на четири своја вода, а војници између себе на дјелове. Мјерачи ће сваку чету на посебно измјерити и међу војницима размјерити, тако ће имати сваки офицер чисту колико има рала а тако и војника, а биће главни протокол од све земље у мјесног капетана.

2. Војник, ако му се учини криво да његов дио није прав то може узети дио његова водника. Овђен се разумију у војнике и они који су војничку послугу чињели почињући од 1875. до уласка у Колашин, тј. до 1878. године.

3. Војник је са својим дијелом слободан у својој чети и у својем воду радити га из старе границе, дати га на радњу, продати га, додићи да живи на њему или даровати га, само не главару.

4. Војник који би задржао свој дио на придобитку да га из старе границе ради, то може, само не може на исти са стоком додизати, осим преко зиме кад би му на дијелу сијена родило, или би по потреби прикупио сијена; па пошто би га потрошио има се повратити опет са животињом на своју старевину.

5. Војнику који са кућом у старој граници живи, не допушта му се да више дјелова купује ни мијења у другијех осим његова дијела.

6. Чета од својег дијела може даровати сироту, сироче, саморанца, само ако је виши број војника на то сагласан а тако и поједини војник може учињети са својим дијелом.

7. Погибшег војника шћер, неодата до данас, наслеђује дио свога оца.

8. Војник који по данас умре а неби оставио ни мушког ни женског ђетета, његов дио остаје близици.

9. Војник који се настани са кућом у Колашину на новодобитку, слободан је купити или промијенити свега да има 20 рала оранице и косанице.

10. Војници у туђу чету не смију мијењати, продавати, тако ни на радњу узимати, тако како ће свакој чети своје право остати, као и водовима између себе. Једино кад из оног не би имао или не би хтео ко купити, промијенити или на радњу узети; ондар може други узети само из исте чете.

11. Дио једног војника кад би изашао на продају даје се право куповања помеђашу, кад би овај за дио давао колико и други. А промјена земље за земљу може без обзира на помеђаше, само у истој чети а у истом воду.

12. У којој би се чети нашли војници од исте чете, који су се настанили и куће оградиле, такви се не могу помицати из својих кућа, па из којег вода били, а њихов дио што их припада има им се дати уз њихову кућу.

13. Ако би до сада насељени војник имао више првогноја (ђубрета) но ће га на дио допаднути, они којему на дио дође треба да исплати ономе онолико, колико уцијени официер са четири водника.

14. Војници који су се до сада у туђе чете били населили, да иду у своје чете. Куће (савардаке) које су начињели, да им она чета којој њихове куће припадају начине исто онакве на њихов дио и ако је што у кога од првогноја, то да му се по стими официера и водниках исплати.

15. Турске куће које су се нашле на четним дјеловима свака чета има право на њих, које имају уцијенити онијема те у исте стоје, обичном цијеном и ако се што за кућу узме да се свој чети дадне подједнаки дио на војнике.

16. Они војник те у турској кући живи а није из оне чете ће је кућа, то да зимује у истој до прољећа, а онда да иде на свој дио у своју чету, а кућа да се уцијени, па ако је они те је у њој стајао чинио какве нужне потрошње, пошто се кућа прода да му се исплати поправка, а остатак војницима на дјелове.

17. Земља турска односно поданика, која није подијељена војницима, кад би се продала на њу има право да је купи она чета и они вод у којему се иста земља налази.

До сада ко је кријући купио земљу у Турака губи је и остаје за државу.

18. У којој би се чети која воћка нашла остаје за онога на чијој се земљи нађе.

19. Воде са којима се могу топити земље, остају да учини распоређење мјесна власт како би коме принадлежило топљење.

20. Воде на којима се могу млини градити кад не би свака чета таквих вода имала, то све чете имају подједнако право начињети редовничке млине на ону воду ће је има кад би се налазила у подјелу својих баталиона.

21. Поједини човјек кад би хтио градити млин или ваљалицу на комунске воде у баталионима под тековину, то им се не допушта, осим ако би му цио баталион одобрио и то условно.

22. Фатање риба у кошиће и врше, то се свакоме допушта на својем сенту, а удицом и рукама ће ко може. Тровање рибе строго се забрањује.

23. Путови између села а тако и водопоји остављају се да мјесна власт то удеси, како не би становници тијем патили, а главни путови да буду у цјелини сачувани и поправљани од свих становника.

24. Комуница која припадаје баталиону и четама, колико иста обухвата да не смије нико крчити ни радити у њој, јер би с тијем се спречавао испуст животињи. А ако је ко што до сада разорао што је од сметње насељеницима и њиховој животињи то да се изостави у комуницу. Границе племенског комуна да мјесна власт добро пази а тако и гору која би припадала у исти комун да се безразложно не сијече.

25. Издиг на планину и повратак са исте у село остаје да се врши по племенском уговору.

26. Земља у такозваним Рогоборима остаје за државу, а тако исто и у варошком дјелокругу, што претече преко војничких дјелова и онијех башча које ће се дати кућама досадањијема, као и онијема које се убудуће градиле буду.

Земља која је дата Лазару Бошковићу у Требаљеву са неколико фамилија, пошто буду слободни на своје преселити се тада би иста остала за државу.¹⁵

Уз предлог цитираног Правилника Церовић је послао и писмо следеће садржине:

„По наредби подијелио сам колашинску земљу и куће како ће сваком војнику и главару доћи подједнак дио. Пошто сам Правилник прочитао народу и војницима са неописаном радошћу повикаше једногласно: да Бог поживи нашег милостивог и праведног Господара.

Међу свијема војницима и народом незадовољни су остали командир Миро Павићев и командир Драгиша Перков који кажу да им је Господар обећао по једну кућу и по неколико земље, а ја им више дао нијесам но другом војнику, и то да приме у својим четама а не онђе ће су били сами узели куће и земље јер је (то) у туђим четама.

Капетан Мрдеља Радовић, Ненад Чмитин (Дожић), Мијаило Божов бивши начелник морачки, и они, види се, незадовољни су али не говоре ништа а може бити да има и још који да је незадовољан од оних те су доста притисли били али на јавности сваки каже да је задовољан без више поменути два командира.

Правилник шаљем на преглед, ако сам што изоставио или неумјесно учинио то молим да би ми се по посланику исправке послале како бих могао на вријеме и војницима саопштити.

Без мјерача на поједине војнике не могу раздијелити, ја бих се и сад обратио Министарству унутрашњих дјела да ми их пошаље, но се бојим да ће сад времена тешка наступити која би сметала мјерачима а и народ би морао дангубити. Војник сваки зна ће је земља његова баталиона а тако и његове чете, и одмах су почели један са другим своје дјелове мијењати и пазаривати. Они војници који су одигли у свијет, оставили смо им дио свакоме у своју чету, које ће држати до њихова повратка они најсиромашнији те се у чети нађу.

Турци подајници кад би њихову земљу продавали која није војсци подијелена учинио сам да је купује капетан Мирко Бојић по оној цијени те се земља у Никшићу куповала, а да је плати она чета у којој се иста земља налази.

Војницима ће доћи на сваког по 2 рала земље а може бити и више без ове куповице у Турака”

¹⁵ ДАЦ, МУД, 1885, 1325.

Овлашћеном изасланику је ускоро јављено да се предложени Правилник у свему прихвата.¹⁶

Још прије доставе предлога Правилника за подјелу колашинске земље достављен је на увид и одобрење Протокол колашинске земље који је садржавао и попис свих учесника у ослобађању Колашина (са околином) у рату 1876—1878. године.¹⁷

Овлашћени изасланици црногорске владе, изаслани у 1885. години да изврше корекције односно правичнију подјелу земаља и да доврше ту подјелу диобом на војнике, прихватили су глобалну раздиобу извршену у 1880. години на баталионе и чете. Они су наставили диобу земље само унутар чета, на водове и војнике. Наравно, та детаљна раздиоба унутар чета и водова праћена је поновним премјеравањем, што ћемо видјети из преписке и извештаја (рапорта) овлашћеног изасланика.

Колашин са околином подијељен је на три баталиона. У Протокол о подјели земље у Горњем Колашину ова подјела на баталионе и чете уписана је како слиједи:

I. Ровачки баталион:

1.	Чета Бећа Зулетина (Влаховића)	181, 2/4, 1/8	рала,
2.	Павића Пулетина (Пулетића)	282, 2/4, 1/16	рала,
3.	Вукашина Пуренова (Јанковића)	248, 1/8	рала,
4.	Савеље Трипкова (Булатовића)	187, 3/4	рала,
5.	Богдана Вуксанова	214, 3/4, 1/8	рала,
6.	Ибра Јованова (Булатовића)	350, 1/4, 1/16	рала, и
7.	„Куповице овог баталиона“	192, 2/4, 1/16	рала,
		<hr/>	
С в е г а		1.657, 2/4	рала.
		<hr/>	

II. Горњоморачки баталион:

1.	Чета Стевана Драговића	207	рала,
2.	Милије Бојића	143	рала,
3.	Петра Тошковића	142, 2/4	рала,
4.	Мијаила Верушина (Вуксановића)	286, 3/4	рала,
5.	Радоње Вуксанова (Ракочевића)	261, 1/4	рала, и
6.	Мијаила Радованова (Јанкећића)	299, 1/8, 1/16	рала,
		<hr/>	
С в е г а		1.339, 2/4, 1/16	рала.
		<hr/>	

¹⁷ ДАЦ, МУД, 1885, 1201.

III. Доњоморачки баталион:

1.	Чета Милисава Ђурђића	312, 1/16	рала,
2.	Ђуђе Новова (Вујисића)	148	рала,
3.	Тома Радовића	138, 1/16	рала,
4.	Матије Завишина (Меденице)	233, 2/4	рала,
5.	Радосава Лакићева (Милајића)	125, 3/4	рала,
6.	Вучете Перишина (Меденице)	236, 1/4	рала.

С в е г а 1.193, 2/4, 1/8 рала.

IV. Становници вароши Колашина: 121, 3/4 рала.

У К У П Н О 4.312, 3/4, 1/16 рала.

Поред већ наведених површина, у Протокол је уписана још и следећа површина другог земљишта:

— „Перовића земља сопствена“	88, 3/4, 1/8, 1/16	рала,
— „Црковно у Сјерогошту“	10	рала,
— „Бошковића у Требаљеву“	223, 1/4, 1/8	рала,
— „Куповице попа Минића“	29	рала,
— „Државно у Брезе“	167	рала,
— „Државне у Рогоборе“	103	рала,
— „Даровне Вукалици Матову“	16	рала,
— „У Лучку Гору преко горње шуме“	340	рала.

С в е г а 977, 1/4, 1/16 рала.

Према изложеноме, цјелокупна површина обрадиве земље у Горњем Колашину расподијељена је:

— На баталионе	4.191, 1/16	рала,
— Становницима вароши Колашина	121, 3/4	рала,
— Земља коју је даривао књаз	286	рала,
— Остала земља	691, 1/4, 1/16	рала.

У к у п н о 5.290, 1/8¹⁸

Изасланик Церовић је при мјерењу вршио извјесне корекције већ подијељене земље на чете унутар баталиона ради уједначења дјелова и правичније подјеле и успео је до краја октобра 1885. године да доврши тај дио посла поновним премјерава-

¹⁸ Ж. Булајић, цит. дјело, стр. 66—67.

њем у два морачка баталиона. Тражио је од Министарства унутрашњих послова да му пошаљу још којег мјерача.¹⁹

Пошто су иза тога стигли тражени мјерачи и застали га у Колашину, јавља:

„Јаћу се приуставит овђе још који дан јер су дошли 15. тек. мјесеца два мјерача са којима сам уложио предмјеравање земље у Колашину које ћу продужити докле ми вријеме дозволи како би лакше било на прољеће.”²⁰

А већ почетком новембра те године јавља се из Никшића: „(Мин. унутрашњих дјела, Цетиње). Пошто није студен дала да довршим радњу јавио сам 30. октобра да крећем у Нишиће. Ваш телеграф дошао ми је у Тушину 31. истог у 9 ура увече. Ако је због рапорта могу га предати из Никшића”.²¹

Пошто му је брзојавом од 2. новембра 1885. године јављено да „учини рапорт у Никшићу”, уследио је његов извјештај истом Министарству, који наводимо (будући да садржи правне релације о начину диобе земљишта у Колашину и околини):

„Кад сам пошао по наредби у Колашин са г. Јевтом Николићем, понио нијесам био никакво упутство по коме бих одмах отпочео радњу у Колашин те тако забавио сам се неколико дана у испитивању командирског рада и чим сам њихову радњу сазнао доставио сам преко дежурног ађутанта Њ. Височанству Књазу а тако и моје мишљење о подјели Колашина на које сам добио одговор преко В. Радоњића да Колашин подијелим на војнике. Ја сам исти дан телеграфом к. Петру Шуњину за три мјерача којима није дало рђаво вријеме убрзо доћи.

Ја сам у томе времену начинио био и послао Правилник по коме ако се одобри мислим Колашин уредити, на које добијем одговор од Вас 7. октобра да се послати Правилник у свему одобрава.

Тада сам пошао у Сињавину те прегледао што ће допунити новонасељеницима, пак сам тако одио и у Бјеласицу и прегледао што и од ње припада.

Послије сам одио и ограничио између морачке и липовске границе са новодобитком јер није између пирамида било обиљежено. Затим сам означио у новодобитку на два баталиона морачка, комунице сеоске, путове сеоске, прогоне за животињу, појишта, главне путове који иду преко истих баталиона.

Овуда сам морао свуда ићи са г. Николићем да би уредније било.

Пошто ми још не бјеху мјерачи дошли а рђава времена непрекидно продужаваху то сам Вам јавио 12. октобра да се не може даље радити у Колашину од студени, на које добијем одговор 16. октобра да радњу оставим до прољећа, и ја да идем у

¹⁹ ДАЦ, МУД, 1885, 1302.

²⁰ ДАЦ, МУД, 1885, 1306.

²¹ ДАЦ, МУД, 1885, 1405.

Никшиће које сам хтио и учинити по мјерачи дођу 15. октобра те тако Вам јавим да пошто су мјерачи дошли, да се неби њима узалуд путнина плаћала, да ћу колико се узмогне продужити радњу. И тако измјеримо земљу која припада на оба баталиона Морачка, изузевши ливаде у Лучкој Гори и Сињавини коју не можемо јер је снијег био на њу пануо.

Дакле, сада нема друге радње у два баталиона Морачка осим поравнања земљишта по војницима, да чета једна другој придода или попусти, а већ мјеста четна се знаду. Могло се, може бити, још штогод измјерити и од баталиона Ровачког, а тако и путеве, прогоне и друго обиљежити као и Морачке баталионе. Но се народ бјеше разишао око дације, а тако и позват од бригадијера на мостове и путеве, да граде, те тако пошто виђох да ми је немогуће зимус ово свршити до прољећа, то сам Вам јавио да крећем у Никшић.

Углавном по Правилнику радња је у Колашину доста добро уређена те неће великог труда бити на прољеће да се доврши. Војницима казивали нијесмо још да ће Турцима муџеримима земљу плаћати с тога да неби они одмах сазнали и дотрчали да им се сад плаћа јер би то било сад тешко за новонасељенике, а пошто свака свој дио узме лакше је исплатити о прољећу.

Турске куће у вароши, познато Вам је да су од дрвета, које су већ готово иструле, то да неби плаћали Турцима толику ћирију наредио сам да о прољећу све преправе са кућама поземљушама и то од зида како не би ни трага било од турскијех кућа, на које су се сви варошани драговољно одазвали и већ сваки мјесто обиљежио.

При вароши остало је државне земље у малим комадима 20 рала, а у Рогоборе 103 рала од којих сам дао био по наредби војводи Шолу 10 рала и то од најљепше у Рогоборе, а кућу да прими о прољећу у близини вароши, јер зимус нијесам могао фамилије мицати, а о прољећу сваки ће из округа варошког ићи у свој баталион. Војвода Шоле није био задовољан и одустао је дар Господарев.

Земљу турску, коју су кријући куповали Ровчани и Морачани у Турака, предао сам капетану Бојићу да од исте земље држи протокол а тако и од оне наплате те су за земљу дали били од чега ће дати чисти рачун.

Лупештине су се умножиле биле између наших подајника и Турака из преко границе. Ово је предато било да пази командир Миро Павићев, али он у томе није никакве строгости показивао, зато сам истога укорио и запријетио те је почео сада скупљати како лупеже од наше стране а тако и пљенове које су догнали, од чега ће и извјешће поднијети. А од стране Турске рекао сам му да појача страже.

Давије које је Велики суд нама послао био у Колашин свршио сам.

Ваш телеграф при моме повратку за Никшић нашао ме у Тушину, одакле сам и одговорио".²²

Изасланик Церовић се досљедно придржавао Правилника за подјелу колашинске земље и других правних релација успостављених на плану разрјешења питања спровођења аграрне политике црногорске владе при насељавању Колашина. Он је по свим захтјевима за додјелу земље од лица која се нијесу налазила на списку учесника и по разним притужбама на раздиобу и друге поступке давао своје образложено мишљење и тражио одобрење од министра унутрашњих дјела или Државног савјета, у чији дјелокруг послова су спадала ова питања. О томе ћемо навести неке примјере на основу расположиве архивске грађе:

1) „Живко Петров Дамјановић, из Мораче“ (пише Церовић Државном савјету), поднио је молбеницу Њ. В. за дио у Колашину. Њ. В. Књаз записао је на молбеници: „нека му одговори Државни савјет“

На истој молбеници Савјет је написао да испитам официра зашто је дао медаљу Живку и зашто му дио не да. Ако је молбеница истинита, да официр плати Живку путнину а ја да му дам дио.

Ја сам призвао официра и питао га је ли он дао медаљу Живку који ми одговори да није но му је дао бригадијер Тодор Вуковић. Испитао сам сашта му је дао за које ми би казато сљедеће:

— Живко Петров као неуписат војник пошао је био на стражу на мјесто свога брата Богдана коме је ред био да стражи на исто мјесто ће се и сада стража држи, а Богдан је остао био да штогођ код куће уради. Ово је било пошље рата. Једну ноћ некакви лупежи покушали су да изјаве стоку из исте фортице ће су сви стражари стражили, које припази Живко и повиче те изметну неколико пушке и одбију лупеже.

Ово је казато било бригадијеру и зато му је дао медаљу. Што је живко казао да је принуђен повратити се у Морачу на старину ће слабо живљење има, Живко може да не иде у Морачу јер је са Богданом заједно који има дио па нека оно у Морачи мијењају и друге купују дјелове. Ја дати не могах Живку дио што вам нећу овдје навести опширно зашто. Од кад је престао рат приспјело је момчади из ова три баталиона око 500 од којих су неки и кад је овдје препуцавање било са Турцима, малим пушкама на Турке метали и послугу чинили. Ја нијесам стио никога писати осим онијех правијех војника и онијех који су по наредби војничких старјешина на страну остали и на послугу одили. Казато је официрима да они могу слободно од њиховог четног дијела дати дио онијема момчадима који су им дотрчавали у боју и послуги. И на ови начин ја сам смислио Колашин дијелити.

²² ДАЦ, МУД, 1885, 1419.

Сада ако се одобри дио Живку то онда ваља свакоме дати дио ко дође и заиште. Ја сам дужан ово ви доставити пак ви како наредите, ја ћу извршит само молим да ми се што прије за ово одговори а молбеницу повраћам да сравните са мојијем писмом''

На ово писмо услиједио је брзојавни одговор Државног савјета 30. X 1885. В. Церовићу:

„Ни Живко Петров ни други Морачани или Ровчани који нијесу учествовали у последњем рату не могу имати дијела војничког''.²⁴

2) „Мин. унутрашњих дјела, Цетиње.

Официр Матија Завишин Морачанин је био дошао на Цетиње 27 фебруара 1879. године и поплакао се као многи да нема о чему живјети у Црној Гори.

Њ. Височанство Књаз добро је познавао Матију и рекао му да је нерадан, но по свему наредио је био в. Врбици да пише бившем начелнику Башу Божовићу да дадне Матији једну кућу и земље оране и косане колико могне урадити и од оне земље те му се дадне не смије ништа остати неурађено. Ово је стога речено јер је као нерадан познат био.

Матија би стио да овим писмом да му ово остане као дар, које ја не могу вјеровати, јер оваквих има много којијема је на радњу приватно давато, а сада допада га дио као другог војника, а њему се чини криво, без што не би и он и сваки чинио јагму и притискивао као што су и чињели, а ево вам шиљем и писмо које је в. Врбица писао г. Башу.

Ако би се оваквима што одобрило то би побрка била у подјели земље у Колашину коју сам по наредби и учинио на војнике.

Колашин, 28. септембра 1885. године.

В. Церовић''²⁵

„Доказ Радована Бегова о Станоју Завишину (Матијину брату) и давању земље његову оцу Завиши Томнину, за коју каже да му је дао Велики војвода блаженопочивши Мирко Петровић:

— Кад смо приватно уљегли у Колашин те смо га подијелили и орали, зато могу казати истину да Завиша, отац Станојев није имава милости ни дара од стране Великога војводе од земље у Колашин, зашто свака наредба с Цетиња која је дошла на мене и на Милисава Мишнина или на Милисава сама, сваку знам а тако и за Завишу, за кога кажем истину да није никаква дара земље има(о) у Колашин '' (недатирани прилог горњем писму).

3) „Мин. унутрашњих дјела, Цетиње.

Игуман Манастира Морачког затражује у новодобивеном Колашину, такозвану земљу Сјерогоште, која се заиста налази у крисувољу манастирском назад 246 година. Казују неки да су Турци понекад давали Манастиру неки мали доходак. Земља је подијељена на стотине војника, а биће исте земље преко 60 рала.

Молим одговорите како ћу

Колашин, 6/X 1885.

Војвода Церовић''

²³ ДАЦ, МУД, 1885, 1317.

²⁴ ДАЦ, МУД, 1885, 1396.

²⁵ ДАЦ, МУД, 1885, 1213.

Са Цетиња је (7. X 1885.) услиједио одговор:

„То 60 рала те затражује игуман Морачки као својину манастирску не могу се одузети баталионима почем се манастиру с истије није давао до-ходак овијех последњијех година но је ствар одвећ застарала.

Божо Петровић²⁶

4) (Истом Министарству).

„Приђе но сам овђе дошао Пашо Мартиновић и сви Турци колашински имали су међусобни зговор да сви дижу из Границе наше и уложили тајно продавати земље и удуге становницима из Старе Границе. Чим сам дочуо ја сам продају уништио прво зато што из Старе Границе не може у новодобитку нико куповати до оних новонаселеника. Друго, да комун и гору не могу продати. Треће, да што је њихово треба да докажу или тапијом или свједоком јер су кадри они и туђу земљу продати.

Шабу Смаилагићу дато је нешто земље туђе и половину од једне куће, ја мислим на уживање а он каже да му је даровато. Земљу је био продао. Ја сам продају уништио и казао му да је само слободан продати оно што је његово либеро и више ништа.

Пашо Мартиновић са неколико друга кренуо је тамо да Господару пољуби руку и да (се жали). Ја сам га са писмом нудио, ако се има зашто жалити, он је казао да жалбе нема но да приступи. Али познајући ја Паша као шпијуна, лажовчину и лупежа мислим да ће, ако види прилику и жалити се. За које молим да му се неби што вјеровало без чистине а све његово владање ако затражите доставићу обширно.

Цијену кућа и земаља овдашњих Турака учинио сам као у Никшићу.
Колашин, 21/X 1885. г. В. Церовић²⁷

На ово писмо услиједио је одговор са Цетиња (29/X 1885):

„Пашо Мартиновић приступао је Његовом Височанству и молио се за продају некаквог хана у кога му Марић стоји. Пашу је дозвољено продати га коме хоће, али вама се препоручује да гледате да људи један другоме не штете с надметањем, но кад би било могуће да с истим ко му у њега станује погодбу закључи.

Цетиње, 29/X 1885.

Б. Петровић,²⁷

5). (Истом Министарству).

„В. Шоле Радовић предао ми је ваше писмо на које одговарам.

Земља у Колашину сва је подијељена на чете а куће које су у четама све су подпуњене са фамилијама из истих чета још од почетка. У земљу и куће које су четама припале кад би се такло онда би сав досадањи рад био узалуд. Ја сам мишљења да му се овђен дадне у вароши једна стара Турска кућа са мало башче уз кућу и то пошто ови те у њима стоје сад оду сваки у свој баталион, а земље 10 рала да му се дадне у Рогоборе које сам за државу оставио јер овђен у вароши нема државне земље но сасвим мало и то у ситне комадиће.

А млинова овђе нема но су раздијељени четама. Мјеста за грађење млина наћи може но нема од њих користи почем их има много.

Сада како наредите.

Колашин, 22/X 1885.

В. Церовић²⁸

Одговор са Цетиња (од 25/X 1885.) гласи:

„Ваш се предлог усваја.

Војводи Шолу дајте онолико земље колико предлагате.

Б. Петровић²⁸

²⁶ ДАЦ, МУД, 1885, 1291, 1348.

²⁷ ДАЦ, МУД, 1885, 1304. и 1393.

²⁸ ДАЦ, МУД, 1885, 1307 и 1390.

Изасланик Церовић је, прије одласка из Колашина за Никшић, са још десет колашинских главара извршио разграничење новонасељеника Морачана и ранијих досељеника тзв. старограничара Липоваца на потезу од Јабланова врха до Рујевог крша, о чему је 28. октобра 1885. сачињена сљедећа:

„Сентенција

Пошто је одијељена стара граница од нове од стране Липовске, као што и сентенција гласи, то овђе биљежим границе од радне земље и селине што остаје новонасељеницима почињући од Мигаловичког извора ове поврх садање рађене земље, само оно што је за кршем више Мигаловице и више савардака остаје за испуст да се убудуће не ради, и тако иде све браздом до Поља и до кућа Тодоровића, ондоле у крш више Дураковца, Дураковац и Јелова Раван остају да се раде, па из крша те је више Дураковца иде све окршком до на пут који излази из Бистрице, па путем до према гувна које исто остаје у комун, до цклада њиве ће је и међаш побјен, ондоле слази на пут, само што више пута и обале Бистрице остаје мало земље двојице-тројице те је у загради за оне те су овђе куће начинили. Ондоле прескаче Бистрицу на Дебели Бријег, па све повијарцем изнад Бистрице, а корито Бистрице и њене обале остају комун за грађење млинова и оних те у млинове гоне и уз обалу стоје с кућом, да се као комуном служе.

Пошто граница иде уз Велики Бријег од Бистрице до на Облу Главицу, која се над воду наднаша, ондоле савија иза земље те је била Ненадина, ондоле све браздом испод точила па на Ждријело, па ондоле све испод точила па навише до у врх Лединка који је до прогона, па поврх Лединка у поток, прескаче преко прогона, те (је) свега села те опет у поточину, па навише уз поток крајем њиве у колибу те је била Лаза Анђелића, па поврх колибе браздом до у поточину, па потоком наниже до у Дубоки Поток, прескаче преко потока при равнини поврх њиве првијем брежуљком, прелази преко потока на Зелени Граб, па подно лазине која није рађена, па бријегом зеленијем на живу баруштину, ондоле право у поточину, преко потока прескаче па ниско до равнине у крш, ондоле поврх села кршима вељијем и међашима у поток, ондоле међашима поврх рађене земље у прогон који иде иза садање куће Радована Јукова, ондоле прогом до у Баковиће тј. до куће те је била Мрдеље Вељова, па браздом њиве у нуглу прекида се уска улица, па излази на бријег друге њиве од које се откинуло прилично за прогон сеоски, ондоле све браздом до уског Ждријела. На доњи крај све комун, запуштено.

На другу страну од велике цаде узет горњи крај великог камена да се брани и ради се, доњи крај да се не брани само њиву те је поред пута који води на мост на Плашницу на доњи крај, остаје на радњу пошто се од ње један дио окинуо за прогон села који би остављен све бреговима до села, који је нужен био. Ос-

тависмо и селу Баковићи при врху један возник и подсјекосмо уску њивицу те је под брдо, јер смета бачивању дрва и (то) низ њиве остависмо 6 лаката пут широк а главни пут те иде преко Баковића за Требаљево да буде широк 6 лаката као што је обиљежен у Пољу од Мигаловице. У овом простору те је остављено поврх међа, нема право сметати један другоме но сва су села у подједнаком праву како пасишта, тако и горе и воде.

Од друге стране подјела старе и нове границе почињући ће утиче извор Мигаловице у Плашницу прелази у бријег ниже земље Илије Брајића ће се два пута састају на врх Средоријеке, који излазе између остављеног појишта па ондоле окоске у кршањак у Шуматој главици више савардака Новака Лекина, ондоле иде право проз гору испод Оштре главице у плочу у Прислат који води к Рујеву Кршу. Плоча је положена поред шиљате главице камените која остаде у придобитку. Ондоле преко Стругова управ у Рујеви Крш, из Рујевог Крша право страном преко горе у Јасен у засјечену границу.

На доњи крај ових граница све је Новонасељеника Колашинских.

Горњи крај старограничара.

За новонасељенике оставих горњи крај бразде да ништа не раде до старе границе, но да све остане за селину и испашу. Но пошто Новонасељеници Дријенка, Блатине, Мигаловице и Тодоровића о мало су горе, то учиних да гора која је од Усова поред куће Илије Брајића до Рујевика, а тако и с друге стране, остаје да се служе новонасељеници њоме што се дрва тиче, а у пасиште Морачко да са животињом не смију нипошто прелазити но само дрво убрати. Само око Лазине те је у гори Тома Антонијева, да не сијеку му око ливаде и станежине што би му наудити могло земљи”.²⁹

Пошто је колективна земљишна својина била у Црној Гори све до краја XIX вијека доминантни својински облик и основица живота и рада друштвених заједница (племена, братстава и села), описана гранична линија између старограничара и новонасељеника била је често предмет спорова (при коришћењу планине, сеоских комунских испаша, шума, путева, воде и др.). Овдје су већ од 1882. године формирана села и сеоске општине, као територијалне друштвено-економске организације пољопривредног становништва, па су разграничења између тих и других већих заједница била неопходни предуслов стварању и учвршћењу режима коришћења припадајућих комунских добара. Та разграничења и одржавање граница имала су па и сада имају извјесну важност и трајање. Због тога и овдје уносимо текст једне сентенције Вели-

²⁹ Овјерен препис сентенције (Ов. бр. 599/68 Општинског суда у Колашину) добијен од Милоша Драговића, капетана из Војковића код Колашина (који казује да је примјерак исте био дао Сретену Вукосављевићу, што је објављен у Историји сељачког друштва I, Београд 1953, 262—263).

ког суда о граничној линији између старограничара и новонасељеника у Липову (која је за основу узела стару границу грубо означену по Берлинском уговору, од када иначе датира данашњи појам Горње и Доње Липово), којом су разријешена још нека питања:

„Књ. Црногорски Велики суд, Број 1884, Цетиње 2. августа 1890. године.

Пошто је давија била између Липоваца и Новонасељеника око граница планине.

Ријешено је:

Да границе од селине остају као што су уређене а у планини да остану од Студеначке Главе на Јабланов Врх, куда границе признају, тако нека остану и убудуће.

Катун Липовски који је до границе Новонасељеника на Савину Ждријелу, који је поново начињен, да се макне па да Липовци иду на стари свој катун у Пилаћу и Вратлу. А пошто је Савина Вода која се налази у пасишту Новонасељеника остављена и при граничењу Црне Горе и Турске да имају право и Липовци да на њу поје, то нека им се остави пут (ширине 60 метара) и обиљежи како могу на њу долазити и са животињом се са исте истим путем повраћати.

Колибе Липовске могу остати ондје гдје су сад до идућега Митровадне, а даље не”.³⁰

Изасланик Церовић је обавио главни дио посла на раздиоби земљишта (новодобитка) у Горњем Колашину „отпочевши најприје са земљишта која су били запосјели два баталиона Морачка, и када је довршио диобу у свима њиховим четима, до двије чете које су насељавале Требаљево и Сјерогоште, добио је највиши налог те је ради неких државних интереса пошао у Подгорицу и протокол свога рада предао Јевту Николићу који је у заједници са Бошком Мартиновићем продужио Церовићев рад и Колашин са новодобитком подијелио по већ примљеним упутствима како су то учињели у Пољскоме племену које је ослобођено од Турака 1886. године.”³¹

Прољећа 1886. године довршена је диоба земаља у Колашину под руководством нових изасланика, благовремено и темељно. Они су као овлашћеници црногорске владе, у циљу довршења посла и одржања реда, издали извјесну наредбу 13. јуна 1886. зв. „Колашинска устајова” од 17 тачака, која представља један од темељних правних аката при насељавању Колашина. Њен текст гласи:

³⁰ Овјерен препис сентенције налази се код Милоша Драговића, капетана из Војковића код Колашина (сентенција је дијелом објављена у поменутој књизи С. Вукосављевића, стр. 198).

³¹ Из пресуде Обласног суда у Колашину бр. 1083 од 17. јуна 1911. године, ДАЦ, МУД, 1911, 5109.

„Господине офицеру!

Шаљемо ти ову листу коју ћеш објаснити свима становницима твоје чете, да се по истој у свему буду владали:

1. Ко је огнојио земљу па га није на дио допала него другога, стимајте гној с водницима и кметом да плати они кога је припала ономе што је гнојио и то ако није фрута са речене земље понио, ако је фрут са земље скинуо то му плаћа не припада већ само ако није ништа са земље носио.

2. Кома гнојна земља остане у комун а са шње није понио фрута тај може ову годину понијети а исто може и ако није више но један фрут носио може и ову годину усијати и понијети фрут а по овој години остаје за комун.

3. Ко је посијо на туђи предио без на ону земљу те га је на дио војнички допала, да му се плати сјеме, волови и наднице а плаћа они што жито са земље носи.

4. Ко је усијао на кућевни дио без питања онога чији је дио, таквоме да се не плати ништа, већ ако би му дао од добре воље.

5. Ако би ко присвојио комун којег је комисија по својој увођавности и по потреби народа оставила, тога глобите 10 талијера и мјесец дана у тавницу.

6. Ђе је комисија путове и водопоје оставила по изискивању народа, ко би такве путове или водопоје оужио или заградио, такви нека дадне 5 талијера глобе а пут нека остане како је и означен.

7. Пошто се земља дијели а између истије дјелација стављају медници, па би се нашао ко да макне меднике и покраде земљу, таквог глобите 10 талијера и један мјесец у тавницу.

8. Ако би се ко нашао да помакне медник између чета или баталиона, такви да плати глобе 20 талијера и два мјесеца у тавницу.

9. Пошто се куће налазе у комуну може на комун имати појату, обор и колико му је потребито сувота и то на узглавницу своје земље, а на комуну да не може имати никакве брањевине-заграде ни најмањег лучњака.

10. За становнике који су се потписали у Колашин, учињемо да у стару границу не могу имати испашу само то ко би приправио у Морачу и Ровца сијена, листа и т.д. да може своју приређену пићу потрошити.

11. За становнике који се потписахе у Колашину да станују, који би чинио катун у Колашин а станује у Морачу и Ровца, тај се лишава насеља у Колашин него сву његову земљу да дијеле становници његове чете.

12. Ако би се усудио капетан, командир, офицер или ма који други мјесни чиновник да учини какви изузетак у баталионским, четним и насељеничким дјеловима, а тако и у комуну без знања и наредбе Књ. Владе, тако исто ако би главар хтио учињети какву поправку на штету војничких или насељеничких дје-

лова, т.ј. да би коме даровао или попустио ма колико било да плати глобе 10 галијера.

Катун осим законитим насељеницима Колашинским не може дати ни привремено одобрити, како главари тако ни насељеници.

13. Ако би ко покосио туђу ливаду т.ј. док се ливаде међу становницима не подијеле, таквога глобити 5 галијера.

14. Промјена земље за земљу допушта се и то по следећем начину, ако би хтио брат са братом, комшија с комшијом мијењати земљу, може али у чету ће га дође међу војничким дјеловима, а кућевно мјесто не може узети за промјену нити пак може становник Колашински имати више осим једно кућевно мјесто.

15. Који се Морачанин и Ровчанин потписао да буде становник Колашински а оставио је нешто својег непокретног имања у Морачи и Ровцима, пошто би скинуо фрут са своје баштине, стрнове и покошене ливаде може бранити дотлен док и остали сељани буду њихово бранили, а чим сељани запуште своје стрнове и ливаде запуштиће и ономе који се населио у Колашин без да смије бранити.

16. Воће које се налази на чијој баштини и на узглавници своје баштине, остаје за онога на чијој се земљи налази.

17. Становници који су се населили у Колашин а имали су до сада дио у Сињавини и Бјеласици, по сада не може га имати".³²

Капетан Бојић, из Колашина, инсистирао је на продужењу рада и доласку Јевта Николића из Никшића, па брзојавом од 23. марта 1887. године јавља Министарству:

„Горњи Колашин још од почетка текућих поста копан је. Земља је способна да се ради. Но почем у 8 чета није подјела земље довршена између колашинских насељеника изузевши кућевна мјеста. Народ би баштину радио. Траже билете да иду тамо да се жале.

Потребито је да изволите јавити г. Јевту Милетину да дође и доврши оно што још није довршио јер у противном случају мнозина ће доћи тамо да досађује а биће их који ће узрадити ону баштину која га можда неће на дио допанути па у таквом случају била би заплетеност између народа и досада Господару и његовој Влади".³³

Захтјеву је удовољено и рад је продужен. Тамо, у Колашину, Николић је код капетана Бојића нашао извјесну наредбу од 1. децембра 1866. поводом које пише Министарству:

„Колашин, дне 29. априла 1887.

Пошљедња наредба Њ. В. прошле године у Спужу за подјелу Колашина дата је на следећи начин:

— да се одаберу становници који су стално у Колашину стајали,

³² Овјерен препис Установе (ов. бр. 600/68 Општинског суда у Колашину) код М. Драговића, Војковићи, Колашин.

³³ ДАЦ, МУД, 1887, 371 и 388.

— да се свакоме даде по 20 рала земље на кућу.

Ово је првој класи.

Ко је из Роваца и Мораче приватно држао земљу у Колашину, то да буде друга и трећа класа, и по увиђавности да им се да колико кога допадне у чету а војницима из Роваца и Мораче да се да за дио 8 талијера.

Ја и командир Бошко Мартиновић извршили смо дату нам наредбу и сувише сваки (из) друге и треће класе потписао се пред нама да је становник као и прва класа и земљу примио, па који неби извршио свој потпис да чета подијели његов дио и онда губи 8 талијера.

Мијаило Вукалице Матова Селић не изврши као што се подписао да је становник Колашина но пође у Ровца а из Роваца на Цетиње с дружином и донесе писмо од в. Пламенца, које гласи: „К. М. Бојићу, Колашин. Државни савјет је ријешо за Морачане и Ровчане који имају дјелове у Колашину (да) не може бити да предиху са стоком у Колашин онијема који живе у Морачу и Ровца а свој дио могу радит, или продати или размијенити га, како им је воља. Ово је правило за свакога једнако, а да додигне ко сасвијем на оно своје у Колашин, не може се никоме забранити, да буде становник. Цетиње, 1. децембра 1886. У име Савјета, В. Пламенац’

Сад је војска из сва три баталиона помућена држећи се нове наредбе тј. и они који су за свој дио примили по 8 талијера данас траже земљу да са шњом располажу као поменути Ровчанин.

Но кад би се та наредба усвојила требало би опет поново Колашин дијелити.

Ја се држим наредбе дате ми у Спужу и сви они који су одступили, а пред нама се потписали да су становници Колашина па јесенас дигли у Ровца и Морачу, њихове дјелове дијели њихова чета. Због тога су достина пошли без биљета на Цетиње да зато питају.

Молим за одговор да се знам владати јер ми то смета, као да се Колашин није ни почињао дијелити.”³⁴

Са Цетиња је услиједио одговор 30. априла 1887. године:

„Држи се наредбе коју ти је Њ. Величанство дало у Спужу, немој да те што збрка телеграф којег ти је г. в. Пламенац у име Савјета послао јер Савјет није знавао да си већ о томе с највишег мјеста упутства примио”.³⁵

По раздиоби земљишта и насељењу почела је интензивна градња кућа и других објеката, како у вароши тако и у њеној околини. Војна и мјесна власт су настојале да ту градњу ускладе са прописима о диоби и насељавању и са плановима и потребама

³⁴ Завичајни музеј у Никшићу, Арх. Јевта Милетина, фасцикла VIII, омот I, спис 44, и ДАЦ, МУД, 1887, 613.

³⁵ ЗМН, АЈМ, Ф. VIII, омот II, спис 8, и ДАЦ, МУД, 1887, 701.

мјеста и становништва. Црногорска влада је настојала да се при томе отклони свака самовоља, настајање штета и „давија“, одн. спорова.

Према извјештајима са терена види се да су затечене грађевине биле у врло слабом стању, будући да су грађене претежно од дрвећа и биле дотрајале. Тако капетан Бојић јавља из Колашина, писмом од 9. марта 1885. године, да је један већи снијег притиснуо 100 устаничких оваца у Сињавини, „обалио овђен турску џамију, војничку казерму и једну кућу“ Писмом од 15. априла 1887. године тражи инжењера ради извјесне урбанизације и планске градње у вароши, наводећи:

„Виши број трговаца у овој вароши приуговорили су материјал за грађење нових кућа а неки су већ и зидаре добили. Трговци би жељели да дође инцилијер да им стави куће у распоред по плану.

Ако је могуће изволите га послати.

Није ли пак могуће могу ли ја учинети и уколико се будем разумио распоред по својој увиђавности“.

Од Министарства је, 16. априла 1887. године, услиједио одговор:

„Инцилира на расположење немамо но учините сами распоред како ће ви најкомодније бити“

Ваљда се неко жалио на поступак капетана, па је иза тога Министарство упутило капетану Бојићу брзојав, 4. маја 1887. године:

„Тебе није нико рекао да с уредбом твојега плана за ту варош ваљаш туђе куће, него само да учиниш како ће за становнике најкорисније бити.

С тога ћеш ти платити сваку кућу коју развалиш“

Капетан се правдао писмом од 5. маја 1887. године, позивајући се да је основни распоред за градњу кућа у вароши учинио изасланик Церовић и да он само слиједи тај распоред, и наводи:

„Ја нијесам учинио ништа ванредно у грађењу нових ни у обављању старих кућа. Прегли су били овдашњи трговци цијелу ову варошицу наново начињети што сам ја држао да је добро и корисно.

Има двије-три старе турске кућице начињене од плота и дрварије које су саме по себи полуразваљене а стоје на сметњи грађењу нових кућа.

Ја сам држао да ако неби хтио или могао градити они нову на мјесто старе куће да се може дати права другоме који хоће да гради. Трговци су приредили велики материјал а млозина су и започели и данас има преко стотину радника.

Мени се чини штета је препреку стављати због двије-три кућице које су од плота и дрварије начињене биле а половину су саме по себе опрале и разваљене, но ако ће градити они чије су, неће ли, нека уступи мјесто другоме јер је плац државни а дрварија је само овима.

В. Церовићу, познате су све куће у вароши. Он је чинио распоред за грађење нових кућа по којему ја следујем.”

Услиједила је наредба Министарства 6. маја 1887. брзојавом:

„Ко год неће својевољно градити нову мјесто своје сад постојеће старе куће, таквومه немојте разваљивати; ако коме што развалите порежите се сви па му је платите, али само да давијак не буде.”³⁶

И по четама, односно селима вршено је обиљежавање кућевних мјеста, јер је земљиште за градњу кућа и помоћних зграда давано од комуна на узглавницама већ додијелених имања. Кућевна мјеста су давана тако да градња не буде на сметњи за пролаз путевима и за водопоје. Свака самовољна градња и она што је на сметњи коришћењу путева и водопоја обарана је и одржаван строги ред у примјени прописа, о чему наводимо један карактеристичан извјештај од 7. јуна 1887. изасланика Николића и одлуку Великог суда по томе:

„Државном савјету, Цетиње.

Позната ви је подјела земље у Колашин коју смо по заповиједи ја и командир Бошко Мартиновић извршили и подијелили.

И ми кад смо дошли на Мигаловицу у чету Милисава Турђина да давамо становницима кућевна мјеста, дошли смо код куће Мијаила Божова, ђе смо нашли један извор који истиче сврх мјерене земље и са дна присоја и комуна обштега.

Ту су Мијаило и сви становници речене чете казали да им је та(ј) извор важни водопој за живо и да без њега не могу. На основу тога и жеље становника наглас, ми смо поменути извор оставили за водопој и замргинили га с једне и друге стране и неколико и од баштина. И начинисмо од присоја обширни приступ за исти водопој. Од сјеверне стране дадосмо Мијаилу Божову кућевно мјесто а од јужне стране Радоју Тошкову. И омргинисмо и једноме и другоме како земљу тако и узглавнице за куће, ко и свакоме. И ту смо дали Мијаилу прилично кућевно мјесто и љепше од млозине.

Прољетос Мијаило добави мајсторе да гради кућу и започне наред водопоја од присојне стране, више извора.

Кад је Мијаило почео да закопава мјесто за кућу задавија га Радоје Тошков, те поша капетан Мирко Бојић и каза Мијаилу да не гради ту кућу док дође Јевто.

Ја како сам доша, поша сам на лице мјеста и каза сам Мијаилу да не може ту кућу градити. Мијаило је донио билет од свије становника исте чете који му допуштају да Мијаило гради кућу на истом мјесту, без самога Радоја Тоškова. Ја сам одговорио Мијаилу и становницима исте чете, почем допуштате Мијаилу да гради ође кућу а лани сте сви казали да ви је ови водопој важан и да без њега не можете, а данас га затварате. Кога смо лани по вашој вољи оставили и установили ко и друге ко-

³⁶ ДАЦ, МУД, 1885, 499 и ДАЦ, МУД 1887, 555, 653, 797, 724 и 803.

муне и водопоје у сва три баталеона морачка и ровачка, па кад бих ови водопој измијенио требало би да измијеним и још овак-вије комуна и водопоја племенскије, по жељи мањег и вишега броја људи. Ја то нијесам у стању учинити. И тако сам Мијаило поменути водопој забранио, због чега Мијаило полази к вама с овјем биљетом''

Државни савјет је предмет уступио Великом суду, а овај је писмом од 15. маја 1887. године обавијестио изасланика Николића о својој одлуци:

„Ушљед давије Мијаила Божова и Радоја Тошкова, око грађења куће Мијаилове, пресуђено је да водопој остане као што је установљен, а Мијаило Божов за преступ да плати глобе т(алијера) 5 и да кућу не гради на водопој, а Радоје да плати т(алијера) 2.

Ове новце нека капетан донесе са дацијом''.³⁷

III. — Насељавање Доњег Колашина

И поред тога што је Берлинским уговором гранична линија између Црне Горе и Турске повучена ријеком Таром од Недвина до Мојковца и правцем к Шишком језеру, црногорска војска није ушла у Колашинска Поља октобра 1878. године по ослобођењу Горњег Колашина, већ се задржала на Препрану (штитаричком), гдје је постављена и остала стража све до априла 1886. године (када су Ровачки и Доњоморачки баталијон снагом оружја ушли у Подбишће (1/2. априла), Поља 4/5. априла и Бјелојевиће (9. априла).

Међутим, у Доњем Колашину (под којим подразумевамо села: Штитарицу, Подбишће, Бјелојевиће, Колашинска Поља и Бистрицу са Добриловином) живјеле су бројне православне породице. То су били чивчије и новонасељеници последије устанка против Турака у Потарју (1875. године), тзв. устаници (или усташа). Тамо је као вођа устаника дјеловао игуман у манастиру Добриловини Михаило Дожић са другим устаничким првацима (Лазаром Бошковићем, Матом Грдинићем, попом Анђелићем, Радем Ивановићем и др.).

Пољани и друге православне породице у околним селима и даље су стварно остали под турском влашћу, иако је тамошњи капетан Зеко Лалевић био постављен од црногорске владе и примао од ње плату. Према извјештајима с тога терена, кроз његову капетанију су пролазиле турске чете које су вршиле насиља и пљачке над црногорским становништвом, како по селима тако и на Сињавини и Бјеласици. Било је сталних сукоба нарочито са муслиманима емигрантима из Горњег Колашина, што је довело дот-

³⁷ Завичајни музеј Никшић — Архива Јевта Николића, фасц. VIII, омот II списи бр. 22 и 17.

ле да је већи број породица избјегао из Поља у Колашин. Те породице су постале тешки проблем за црногорску владу због малих могућности да им се помогне. Прво је покушано да им се да нешто напуштених земаља на обраду, а последице им је умјесто тога дата извјесна количина жита.

У пољској капетанији се није осјећала црногорска власт, а капетан Лалевић и Исо Пепић, капетан из Колашина, често су се састајали и чинили неке тајне договоре, ишли код турских власти у Вранеш и Бијело Поље. Капетан Зеко се није одазивао ни на позиве црногорских власти, па је једном и принудно приведен до Колашина којом приликом су га (стража на Препрану) прибјегању ранили. Организатори нереди на граници и у овом подручју биле су присталице Албанске лиге, па су ови нереди били срачунати на што веће привлачење црногорске војске ради олакшања притиска на Плав и Гусиње. Због сталних сукоба на граници и несигурног стања у Доњем Колашину, тамо је децембра 1879. године упућен с извјесном војском Лазар Сочица, који је по доласку тамо предлагао да оружаном силом уђе у Поља и разоружа све Турке, што књаз није одобрио бојећи се сукоба ширих размјера у овом крају. Покушај Црне Горе у 1882. години да се ријеша питање Поља њиховим уступањем у смислу Берлинског уговора — није уродио плодом. Сукоби су се настављали, па је децембра 1884. године погранични командир Милош Радовић са једном јединицом напао муслимане који су ловили рибу на Биоградском језеру (били су претежно из Бјелојевића) и већину њих поубијао. У мају 1885. године убијен је капетан Лалевић, из освете, а крајем истога мјесеца и судија Аџибулић из Колашина. У 1886. години, у прољеће (од 1. до 9. априла), дошло је до упада црногорске војске и коначног ослобођења ових крајева све до Таре, одн. и Бјелојевића преко Таре.

О плаћању четвртине прихода са земље муслиманима-емигрантима постоји за ово подручје један извјештај од судије Јеврема Драговића из Колашина — да су у јесен 1881. године прекотарски Мушковићи послали свога посланика у село Бистрицу (вјероватно Бистрицу Мушковића, гдје су имали земље) да узме четвртину и да је књаз у вези са тим упутио наредбу да сваком муслиману-емигранту припада доходак-четвртина са земље коју је раније држао.

Приликом подјеле капетанија на сеоске општине и организовања тих сеоских општина у 1882. години, на овом подручју већ постоје двије општине: Бистрица (са 25 кућа, кмет Марко Раковић а помоћници Радивоје Рабрен и Филип Ровчанин) и Штитарица (са 30 кућа, кмет Мумин мухамеданац и помоћници Влајко Боришин, Милинко Вуковић и Селман Ћатовић, мухамеданац).³⁸

Да би ојачао границу према Турцима, књаз је још у 1881. години дао „јаком племену Бјелопавлићком“ велики дио планине

³⁸ ДАЦ, МУД, 1882, 4158.

Сињавине са „обавезом да сваки мора с пушком изићи на планину, ако има бар десет оваца“. О томе је 7. августа 1887. године Велики суд издао сентенцију, која се сматра једном од најпотпунијих, јер „је њоме било уређено скоро све што се у планини има уредити: међе планине, катуништа и међе катуништима, прибоји, путеви, приступи води и права на водопој и на гору, издиг, здиг, забрана држања неке стоке у планини“ и друго. Планина је била до ратова 1876—78. године у турској граници и „великим дијелом планина силних и убојитих муслиманских братстава“.³⁹ Бјелопавлићи и Пољани су добили дјелове наново, а Морачанима су у тој планини раније међе проширене на рачун земљишта које је касније ослобођено.

Наводимо текст те сентенције, који и данас има извјесну важност у правном и стварном животу при коришћењу ове планине:

„Сињавина, 7. августа 1887. год.

СЕНТЕНЦИЈА

планине бјелопавлишке и усташке у Сињавину.

Његово Височанство књаз и Господар Никола I, видећи да Бјелопавлићи без планине не могу држати стоку и да их је то довело до великог сиромаштва, желећи им помоћи, смилова се даровати им планину у Сињавину 1881. године која је турска била и на коју су Усташа стајали са стоком од устанка до 1886. године. А тада Његово Височанство смилова се даровати Усташима насеље у Поља, а планину с Бјелопавлићима.

Но будући се Бјелопавлићи у Усташа немогли нагодити с дотичним сусједима око граница, а тако ни између себе, дођоше и показаше Његовом Височанству, који пошто саслуша и разумје, ријеша да се дадне понеки дио од Сињавине Ускоцима и Морачанима који су насељени били са катунима под Старац и Отмичевац пређе првог рата 1862. год. и послуживали се пашом у Сињавину. И да би сачувао народ од трошкова и дангуба чинећих при давијању нареди да пође суд на Сињавину, давши му нужна упутства, који пошто прегледа сву Сињавину стави границе око планине Усташке и Бјелопавлишке.

И Граница почиње с Гусара обрћући у запад косом, како вода ваља, а с косе Гусарске обрће косом од јужне стране изнад катуна Ђатовића иде косом како вода ваља до на крај косе, која је на поглед Јаворове Главе, отале правом линијом на Понорчић у Камените Рупе, који је на сјевероисточну Јаворове Главе, отоле правом линијом кроз камените главице па уза Срњак, ће су чести међаши до на Малу Главицу у дно Љеподола која је од сјеверне стране до пута, одатле уз Љеподо правом линијом на Преврату на облу Камениту главицу, с главице излази на Превију, а с Превије обрће к југу како вода ваља идући у Јабланов врх до на врх праве главице Јабланова врха, а отале враћа се у сјеверну страну осојнијем крајем а од западне стране правом линијом у Оморику, која је у сред осоја више Гркова, а отоле у Крш под Осоје на врх ливада Липовских. Отоле побилем до на главицу Грковску а с главице иде правом линијом на Мали Старац. Отоле старом границом, до у камениту косу, која је на поглед катуна под Велики Старац. Отоле обрће сјеверу малијем главицама, које су на поглед катуна до на Војводића клисуру, а с клисуре иде истим главицама, првијема гледајући из катуна, а са најкрадње главице иде преко равнине правом линијом на облу Велику главицу, отоле иде главицама празом ли-

³⁹ Сретен Вукосављевић, цит. дјело, стр. 246—250.

нијом у камениту косу у дно воденог Пећарца, отоле косом до на врх Пећарца па низ косу на Ждријело више Бистричких ливада. Отоле обрће у Присоје гловицама до на врх Великога врха на врх Присоја, отоле иде правом линијом преко врхова к Чуминој Гори до у Црковну а отоле у исток крајем Црковне и Ливада Бистричкијех под Планиницу, а са ждријела обрће у југ гредама по дно Сухога Пећарца па по дно Мутнијех локава Доњијем Комовима, па у Велики Ком у дно Мишова Дола. Из Кома иде Мањијем комовима до у близу кабла, отоле иде осојном страном од сјевера испод пута, који иде из Барица у Мишов До испод Каблове греде до у Камениту главицу у Барице, па косом исте главице до пута у крш при омару под прибој. Отоле иде све изнад пута испод горе до на крај омара буковога до малага Кнеждола, отоле обрће у исток у Камениту косу, па косом до на врх исте, а с косе обрће у југ крајем Ђенојачког камена побилем до врх високе Оштре главице. С главице иде до у Просути крш, отоле понаниже у прло на врх Међугорја, отоле гором до у Љути крш, из крша обрће к јужној страни до на главичицу више пута у дно Милошева дола па путем изнад Ђатовића пољане до у обер у дно Ђурђева дола који је међу поменуте долове, а отоле страном у велику Борову главицу, отоле гредима испод Јавороваче, па поврх Велике алуге до у Гусар окле је прва међа почела, и ту се састају.

Речени Суд пошто поменуту планину ограничи са дотичнијем, Усташи затражише подјелу између њих и Бјелопавлића, за које суд нахођаше да би та подјела била на штету за обје стране, али ипак на захтијевање Усташко би достављено Његовом Височанству њихово захтијевање о подјели планине, за које ријеша да се планина не дијели између Усташа и Бјелопавлића и тако простор планине који спада међу поменуте мргиле остаје у искључиву заједницу и својину свије Бјелопавлића у Усташа насељених у Поља изузимајући Подбишће и Бјелојевиће, којима је дата планина у Бјеласицу.

Поменути Суд остави Бистрички катун под Планиницу у Крајеве. Ови је катун у Селину, зато што људи гноје земљу, а Штитаричанима даде да ставе катуне на Бунарине и под Гусар, а Пољани да ставе катун у Мулече од Милошева дола па до обале Кршнате главице, која је на источну страну Лијепог дола под Борову главу.

А Бјелопавлићи да ставе катуне до медника који је у косицу на западну страну Локве у Лијепи до. Одатле иде линија у правцу косе од Борове главе. Од поменутих медника да Бјелопавлићи пореде катуне до Милошева дола по Округљаку у Мутнијем локвама, Горојевици и Провалији. А Лијепи до међу поменуте катуне оста за пројав стоке у пасиште, ђе не може начинити катун ни једна ни друга страна мимо поменутих међаша. Као што су поређани катун, напоредо тако да и стоку отварају уз планину, а пошто се одмакну од катун да обрћу чобани стоку кудије је кога воља кроз планину, а водопојима да се служе како је коме на сенат с катуном. Вода која је у Барице под Борову главу остаде за обје стране под овим условима: да Усташи на речену воду јаве с катун између Борове главе и Ђенојачкога камена и опет да врћу истијем путем. А Бјелопавлићи пошто им мања вода, да и они јаве и поје на исте Барице и то са њиних катун низ Кнеждо и да враћају опет на страну њихових катун испод Борове главе, а да Бјелопавлићи не смију препуштати стоку преко међа које одвајају уједничку планину од Усташке и Селине и удуга ливадскијех. Који би чобан Бјелопавлићи преко поменуте линије прејавио стоку, да га глобе фиор. 5 за сваки преступ и сувише да плати штету ако је буде.

Гора која је око Прибоја у Барице да се не смије сјећи за катунске потребе, која је на источну страну пута којим Усташи иду на водопој у Барице а тако и гору око прибоја Студеничких са врх Међугорја па путем до равнице Милошева дола и Ждријела у дно Дола, а са Ждријела путем до на Клисуру у дно Шибе. Више речена гора остаје за Прибоја све до равнице ливада и који би пошао у поменуту гору да посијече једно дрво да да глобе за свако дрво фиор. 1. А за друге горе, да (их) чувају од неуредног сјечења, но да се служе и да сијеку гору по издатим правилима о чу-

вању горе. А што се тиче нужнијех потреба за катуне, да могу обје стране сјећи и преко линије гору, која одваја планину од Селине тј. испод Греда у Алуге, изнад Бистрице и Штитарице.

Рок издига да буде 15. јунија. А када би било прољеће из рана лијепо, оставља се да обје стране могу договорно учинити рок издига од 1. јунија до означеног рока, када нађу за најбоље. А тако кад би било прољеће студно да продуже рок издига до 25. јунија. А који би се усудио да изађе прије рока, тај да се глоби фиор. 50. и одмах да се сажене са планине до рока. А за издизање оставља се поједином кад који хоће издићи. А кад наступи јесен оставља се чобанима да могу премјештати торове, како им је сачуваније од студи и имати боље пасиште по свој уједињеној планини, а да се не смије у туђе катуне настањивати без допуштења онога, чији је катун. А који би се чобан настанио у туђ катун, на жалбу онога чији је, да га Суд глоби фиор. 5. и да га ишћера одмах и сувише од истога да се наплати штета ако је буде учинио.

А будући крмад, која су на велику штету у планину, зато се оставља да ниједан Бјелопавлић ни Усташ не смије изагнати крме у заједничку планину. А који би га изагнао тај да да глобе фиор. 10. и одмах да макне крме из планине.

За Морачки катун који је насељен при самој граници под Старац по наредби Суда прије првог рата 1862. год., тако да га остави и овај Суд, да остане и убудуће у својим границама. А што се служио речени катун с гором из Мијановице, тако да остане да се служи и у будуће, као и до данас и да извозе гору истијем путем кога имају данас преко Сињавине од Мишова дола до катуна под Старац.

СУДИЈЕ:

В. Ђуро Матановић, ср.

В. Ђуро Церовић, ср.

Јевто Николић, ср⁴⁰

Првобитно је Бјелопавлићима одређен приступ до катуна у Сињавини уз Горњу Морачу, преко Семолја, а касније уз Липово, на зв. Цајовића ждријело, до ослобођења Доњег Колашина, када су дијелом издизали уз Липово или уз Штитаричку провалију до на своје катуне (тамо су у планини подигли и црквицу — Цркву на Ружици).

Црногорска влада је давањем дијела планине Бјелопавлићима и устаницима обезбјеђивала границу према Турцима и поспјешивала њихово исељавање, а то је чинила и другим разним мјерама. Књаз је на разне начине прибављао и као даровнице давао имања појединим својим првацима, заслужним за ослобођење ових крајева. Тако је још 1883. године дао Жижићима 18 рала бив. мухаџирске земље, затим Раду Ивановићу у Тврдом потоку, Бошковићима код Клисуре у Пољима и др.⁴¹

Да су муслимани давали жилав отпор свим тим мјерама и притиску, видимо из једног карактеристичног извјештаја од 13. марта 1886. капетана Бојића из Штитарице Министарству, који наводимо:

⁴⁰ Завичајни музеј у Никшићу-Архивско одјељење, Архива Јевта Милетина, фасц. VIII, омот III, спис бр. 11.

⁴¹ Барјактара Рада Ивановића убили су муслимани у Тврдом потоку фебруара 1886. године на превару (преко кумства), одакле га је војска донијела преко планине. Сахрањен је у Војковићима — иза Градине.

„На захтјев Штитаричких Турака бавим се од дуже времена у Штитарици ради њиховог изсељења у Турску границу. Сви су Турци изричито казали да се желе што брже иселити и да се неће заоравати, што су и учињели изузевши три-четири фамилије у Доњој Штитарици које станују најближе Подбишћу и Пољима. А ове су се почеле затезати и молити да остану до Ђурђева дне са изговором док потроше сијено а то није с тога већ их наговарају Пољани и Подбишћани да се нипошто не иселе па да бисмо им највише муке задавали. Уједно да их држе за своје шпијуне и да их подводе да чине злоупотребе а друго да се неби наша стража приближавала Пољима. Усљед чега нијесам хтио допустити овим још неисељеним фамилијама да и даље остану пошто су једном одказали да се желе што брже иселити.

Ноћас поноћи Смајо Одов који је још у мјесецу фебруару хтио иселити се и Селман Мекин пошли су за Цетиње да се жале на мене и да се моле да и даље остану у нашој граници. Овај Селман састајао се јучер са Пољанима на Катуничко брдо за које сам тек данас дознао.

За скорије заузеће Пољах као и за прекинути све злоупотребе од стране сусједних Турака, добро би било да им се не допушти ниједног дана у нашој граници јер су сами тражили да се иселе.

Турци са Подбишћа побјегли су са стоком и прегоне поноћи товаре преко Таре. Прилика је да ће са свијем пребјежати но ако то у ова неколико дана не учине може их стража заузети без икакве опасности”.⁴²

Прољећа и јула мјесеца 1886. године све муслиманске породице су емигрирале из Доњег Колашина. Иза тога је обављено премјеравање којим је руководио изасланик црногорске владе Јевто Милетин. Мјерење земље у Доњем Колашину извршили су мјерачи: Дамјан Перовић, Милош Перовић, Станко Драговић, Лакић Милајић и Тодор Симоновић. Они су у Доњем Колашину мјерењем нашли зиратног земљишта: ораница 1.839 рала и ливада 270 коса. Поља су насељена првенствено устаницима (тзв. усташима), односно учесницима у устанку у Потарју од 1875. године (чији су прваци били: игуман манастира у Добриловини Михаило Дожић и устанички барјактари Лазар Бошковић и Раде Ивановић), затим породицама из Шаранаца, Језера, Лијеве Ријеке, Васојевића, Роваца и Мораче. Земља је подијељена по мушким главама, по 6 рала у селини и планини (по 2 рала оранице и 4 рала одн. 2 косе ливаде).

У Горњем Колашину су, послије диобе, војнички дјелови могли бити предмет купопродаје, давања на обраду или замјене само за одређено вријеме послије подјеле беглучке земље. Купити, узети на радњу или извршити замјену могли су само старосједиоци или војници насељеници.

⁴² ДАЦ, МУД, 1886, 123.

Дозвола за купопродају, давање на радњу, даровање или замјену војничких дјелова била је мјера привременог карактера, допунски коректив за уобличавање већих посједа ради стварања услова за насељавање. Касније је свако располагање војничким дјеловима ограничено и сведено само на измир вађевине, дације и сл.) наредбом од 14. IX 1891).

Држава је максимирала и цијену (8 талира за војнички дио, који је у просјеку износио 1,5 рало) и укупну површину обрадиве земље која се могла стећи купопродајом, даривањем или замјеном војничких дјелова (20 рала). Прописано је ко има право и под којим условима купити, примити као поклон или замијенити војнички дио („војник је са својијем дијелом слободан у својој чети и у својем воду радити га из старе границе, дати га на радњу, продати га, додићи да живи на њему или га даровати, само не главару” — тачка 3. Правилника). Продаја и замјена војничких дјелова могла се обавити само у истом воду, „једино кад из оног вода неби имао или неби хтио ко купити, промијенити или на радњу узети, ондар може други узети само из исте чете” (тачка 10. Правилника). То право прече купње кориговано је у корист помеђаша „кад би дио једног војника изашао на продају” и кад би давао за дио колико и други, а то је опет могао бити само војник из истог вода или чете, осим изузетно на граници четних дјелова, док „промјена земље за земљу може без обзира на помеђаше, само у истој чети а у истом воду” (тачка 11. Правилника), „тако како ће свакој чети своје право остати, као и водовима између себе” (тачка 10. Правилника).

Послије извјесног времена дозвољене купопродаје, даривања и замјене војничких дјелова, када је постигнута замисао да се тако примјеном тог нужног коректива створе улсови за насељавање, забрањен је сваки промет тим некретнинама, и поред чињенице да земља у Горњем Колашину није откупљивана иако је задуго правно сматрана (голом) својином турских емиграната.

Продаја војничких дјелова овамо је дозвољена по слободним цијенама тек 14. септембра 1891. године, и то само ради измирења већ створених дугова према држави, односно дације и државне вађевине — ако се то није могло на други начин измирити. Дефинитивно је дато право слободне продаје војничких дјелова Наредбом (бр. 295) од 12. априла 1899. године.

У Доњем Колашину је мало оних који су земљу добили као војници, односно учесници у ратовима за ослобађање Колашина. Државни савјет је дао тумачење „да се земље у Пољима имају сматрати као даровне и са тијема земљама посједници нијесу капци као са сопственом старином располагати, тј. врху њих се не могу задуживати, не могу их продавати ни уступати ни под каквим условима. Ако ко има у Пољима куповне земље, са њом може по својој вољи располагати.”⁴³

⁴³ Ђ. Пејовић, цит. напис, стр. 396.

Најпослије је премјерена и подијељена земља у Бјелојевићима (на десној обали ријеке Таре), ослобођеним 9. априла 1886. године. Примјера ради наводимо списак домаћинстава мушких глава у њима и величине додијељене оране земље у ралима (списак није датиран посебно, али потиче из времена мјерења, прољећа и лета 1886. године):

„Б ј е л о ј е в и ћ и

Ред. број домаћин- ства	Број муш- ких глава	Старјешине домаћинстава	Свега збир рала земље
1.	7	Милован Мишнин — под кућу и ниже пута	14
2.	6	Марко Јованов, — под кућу	12
3.	4	Панто Јованов — под кућу	8
4.	3	Ново Петров — под кућу	6
5.	2	Перута Петров — под кућу	4
6.	3	Савић Гавров — у подкућницу	6
7.	3	Вучета Радошев — под кућу	6, 1/4
8.	3	Ђорђије Радошев — под кућу	6, 1/4
9.	4	Вукота Радоњин — под кућу	8
10.	5	Радуле Пунишин — под кућу	10
11.	5	Марко Лукин — под кућу и до поточине	11
12.	6	Перо Дмитров — под кућу, између Вукоте и Дабетића и под Миловановом	12, 1/4
13.	7	Божина Вуков — да му се премјери преко потока,	
14.	4	Милисав Станојев — у подкућницу	8

Ред. број домаћин- ства	Број муш- ких глава	Старјешине домаћинстава	Свега збир рала земље
15.	3	Велиша Шћепанов — у подкућницу	6
16.	3	Станко Милићев — у подкућницу	6
17.	3	Јован Туцов — у подкућницу	6
18.	4	Спасоје Марков — до земље Маркове	7, 1/2 ⁴⁴

Из наведеног списка види се да је свакој мушкој глави дато по два рала оринице а остало до 6 рала (у начелу) дато је у ливади, (по 2 косе).

О томе како је дијељена земља у Колашинским Пољима, како је извршено разграничење зиратне земље од комунског земљишта, како су остављени путеви и водопоји и обиљежена кућевна мјеста — виђећемо из једног недатираног извјештаја Јевта Милетина у својству изасланика Великог суда (око Тројичина дана тј. јуна 1887. г.) да разријеша давију између капетана Малише (Томовића) и Милоша Ораовчанина, чији текст слиједи:

„Књажевоком Црногорском Великом суду, Цетиње.

Ко и што сте ми наредили, тако сам доша у Поља за давију између капетана Малише и Милоша Ораовчанина. И као што сам ви доставља телеграмом тако ви описујем обширније о истоме.

Прво, када сам дијелио орану земљу у јесен 1886. года, тако сам измјерио Милошу земљу ко и другим, ђе данас гради кућу и о све(му) што је било изнад Поља до греда и ливада у планину, остало је недијељено. Опет само пошо у прољеће 1887. год. и све подијелио, како Пољане од Поља до греда тако и ливаду у планину, па сам опет саша у Поља те издијелио намјешћа кућа, како између једнога и другога комшије тако и између узглавница и комуна. Ђе данас нема једне куће а којој није означена и омргљена узглавница од комуна. За Милоша и његове комшије, од Павића потока до куће капетана Малише има кућа 17, које спадају у једну линију и којима је свијем пут, међа с комуном.

До потока прво Божо Анђелић, па Поп и Мидо Анђелићи, Перко Томовић, овицер Новица, Милета и Ново, браћа Томовићи и Радуле њихов синовац. Ђе су речене куће ту су биле турске и пут стари изнад њих. До Радула Машан Жижић, па Мићо Косовић Ораовчанин, па Милош Ораовчанин, па Мијо и Мићо Ораовчанин, па Миладин Ораовчанин, па Дмитар Нешковић, па Перо и Лазо Васовићи. Сви речени спадају у једну линију пута.

⁴⁴ Копија овог списка налази се у фасц. VIII, омот II, уз лист 45. Архиве Јевта Милетина, у ЗМН.

Кад смо почели од Павића потока одвајати узглавнице од комуна, био је стари пут изнад кућа Анђелића и Томовића, изнад куће Машана Жижића и Мића и Милоша оба Ораовчани. До потока бијаше више ове три куће једна мала путања кудије смо прошли. Кад смо дошли на прогон ја оћах правом линијом преко Равнога бријега па на чесму и право на пут изнад куће капетана Малише па ми не даде капетан Малиша и овицер Новица Томовић, но ми казаше: „тудије се не може зато што неда бара но подигни озгор и закучи старо кућиште турско које је на узглавници Илије Ораовчанина“. Ја сам их послуша и пут изнад кућишта понадига па опет све правцем до више куће капетана Малише. У поменути линију има кућа 17. Од јужне стране и Павића потока има кућа Анђелића и Томовића 8, а од сјеверне стране и куће капетанове има кућа 6. Сви, једна и друга страна, признају пут и да им је он међа с комуном а тако и капетан Малиша. Од три куће што су међу њима, Милошева, Мићова и Машана Жижића, које дијели мрглин, за њих капетан не признаје но се држи мрглина по конопу и мјери земље из 1886, године. Ја сам капетану одговорио, пошто нијесам разумио за ове три куће ко и за остале, што се не обрати на моја два писма која сам му послао по Милошу а друго по Малиши Радову, усмено.

Молио сам капетана да он ову глобу прими и заведе у протокол и намири путнине овицерима и кметовима а решто да остане при њему, па није хтио. Послије сам ја сву глобу скучио и завео, за које ћу ви поднијети рачун од свега, првом приликом ако бог да како дођем на Цетиње.

Капетан Малиша, преоро је лично пут који сам оставио низа страну с горњег пута на стари који иде изнад његове куће и зато сам му узео талијера 10

А за његову немарност, ко и што је Лазо Васовић своје кућевно мјесто узора а преко мрглина обиљеженога начинио кућу и стају, то је близу 100 метара. Па Мидо Анђелић више пута на комун узорао је рало баштине. Божо Анђелић, и он (је) прео пута узора пола рала на комуну. Ново Томовић мање од Божа, узоро је више пута на комуну. Ови су четири преступника у ову линију. Ове 17 кућа не бране се: „капетан оре комун а нама не брани, зато смо и преступили“.

Па преко Павића потока Вилип и Милета Вилиповићи, заградили су пут сеоски идући у гору и Милета је насред њега начинио савардак. Митар и Милан Пејовићи, њихова су кућевна мјеста узорали па на комун куће начинили прео мрглина кога је капетан Малиша обиљежио у суви пањ. Вучина Пејовић један пут (прогон) који иде из села на Тару крајем његове њиве узорао је цио а мрглини од потока остали у орању, па тако има и још преступника који су мање погријешили од оније. Капетан никога глобио није нити му забранио, па га зато ви питајте.

Ви знате је ли крив или није а ја сам све преступнике глобио од фиорина до цекина.

Ови комун речене линије када смо одвајали, почели смо од јужне стране и Павића потока, прво старијем путем почињући изнад куће Божа Анђелића па попа и Мида Анђелића, Перка и овицера Новице и Милете, Нова и Радула, сви пет Томовићи, и дотле је био стари пут. А изнад три куће Машана Жижића и Мића и Милоша оба Ораовчани, бијаше мала путања ће нас је срио прогон из Таре уз брдо и Равни бријег. Одатле ја хоћох правом линијом прео Равнога бријега на чесму па на пут стари крајем куће капетана Малише, па ме смете капетан Малиша и овицер Новица Томовић, говорећи: ,тудије се не може но срета бара, но подигни одавде пут навише иза баре и закучи старо кућиште турско које спада на узглавницу Илије Ораовчанина', и ја сам тако и учинио и подигао пут и закучио кућиште ће је данас кућа Илина, па отоле правом линијом изнад куће Илине, Мићове и Миладинове, сви три Ораовчани, па изнад куће Митра Нешковића, па Пера и Лаза браће Васовића. Онђе ме је срела страна више куће капетана Малише. Са ове линије обрнуо сам низа страну право кући капетановој на стари пут и омрглинио сам између капетана и Лаза Васовића пут, с горњега пута на доњи. И тако сам ову линију омрглинио а био је самном у моје знање капетан Малиша и овицер Новица Томовић. Сад што је ово 17. кућа које спадају у једну линију, сви признају да им је међа према комуну пут, а тако и капетан Малиша признаје да је изнад 8. кућа Анђелића и Томовића до Машана Жижића пут међа, па изнад 6. кућа од прогона до његове куће. И за њих признаје само не признаје за ове три куће: Мићову и Милошеву Ораовчана и Машана Жижића.

Овицер Новица признаје за наше правдање око подигнутога пута с прогона иза куће Илине а неоће да каже за ове три куће ће смо им оставили међу с комуном, но каже не знам. Ја кад сам доша сад у четвртак пред Тројичин дан и видео почетак грађења куће Милошеве, недограђене и нашу сам прогон на мјесто из Таре уз брдо у који има лаката 15. Капетана Малишу нијесам ту нашао но је био у Острог. Ја сам каза, по моме знању и давању Милош је прав и ја поћох у Колашин, док дође капетан Малиша, па кад он дође и ја ћу доћи да за то видимо. Мене је Милош питао: ,оћу ли у сриједу навести мајсторе на кућу, ако неби ти и капетан Малиша дошли' Ја сам каза: ,наведи мајсторе и ради, кућа је твоја'.

Капетан Малиша доша је у уторак а Милош наведе 4. мајстора на кућу у сриједу а капетан пошље десечара Лаза Васовића да саћера Милошу мајсторе и Лазо пође и маче мајсторе. Ови Лазо што је саћерао Милошу мајсторе он је његово кућевно мјесто узорао и лично прео мрглина кућу начинио у коју и данас стоји. И за то признају и Лазо и капетан да је кућа Лазова на комуну. Ја кад сам дошао из Колашина призвао сам подкомандира Мата Грдинића и два овицера: Новицу Томовића и Ђорђија Топовића и четири кмета и ту сам се разговорио с капетаном пред њима за

Милоша и за друге преступнике. Он је каза: „ја не признајем за Милоша да је то његово ће данас гради кућу и нијесам знава кад си му га да(о)’. Ја сам одговорио капетану: „ако нијеси знава онда кад си му забранио, знаде ли кад сам ти поручио по барјактару Малиши Радову, па кад сам ти опет посла писмо по Милошу, па треће кад сам телеграфисао сердару Миру и да пошље човјека да то види. И послје барјактара Милоша Радовића који је доша и лично ти каза нека Милош гради кућу, као и на његову својину по доказу Јевтову и по прилици. Па четврто, ја кад сам дошао и очима видио, и река нека Милош гради кућу, па си му сагна мајсторе. Капетан Малиша је одговорио: „ја нијесам за то признава прије ни признајем данас да је то Милошева, ни признајем да сам крив за један солат, до више власти за коју тражим биљет’
Ја сам онда пописа Милошу трошак и путнину”⁴⁵

Изасланик Николић је на крају подијелио старосједиоцима и насељеницима у Подбишћу и Бјеловићима премјерене ливаде у планини Бјеласици, означавајући им и катуне за љетњи издиг ради испаша. О томе сазнајемо из извјештаја Ј. Николића од 29. јуна 1887, датог поводом жалбе Ровчана насељених у Горњем Колашину да су стијешњени и без довољно планине, чији текст уносимо:

„Државном сенату, Цетиње.

Ровчани коју су населили у Горњи Колашин, њима је издиг с катуном под Голеш више Браника. Но пошто су с једне стране Речине као стара граница а с друге стране Браник и Биоградска гора, они се туже да им је тјешње но другоме а то вам умије казати војвода Ђуро Церовић који је долазио на лице мјеста. Данас Ровчани траже катун на Шишку и у Долове Лалевића и казали су пред попа Илију да им је то дала погранична Комисија 1883. године а то је данас подијелено на становнике Доњоколашине које су насељени на Подбишће и у Бјелојевиће.

На Подбишће има 25 кућа са 69 глава усташа старосједелаца.

Гавро Вилипов Метежанин има на Подбишће кућа 6 са 26 глава.

Љеворечана у Бјелојевиће насељених има 18 кућа са 75 глава.

Укупно има у Подбишће и у Бјелојевиће 73 куће са 254 главе.

У Бјеласици има све премјерене ливаде коса 478.

У Подбишћу је било ливаде, коса 40.

У све је било ливаде, коса = 518.

које сам подијелио на горње становнике на сваку главу по двије косе ливаде а у селу по два рала оране земље.

У Бјеласици била су два катуна. Један катун на Долове Лалевића а други на Шишку код језера. И ови катун на Долове измјерили смо у поменуто ливаду и подијелили као што горње писмо каже. И оба села Подбишће и Бјелојевиће саставио сам у

⁴⁵ ЗМН, АЈМ, фасц. VIII, омот II, спис 68 (извјештај се позива на вријеме испред Тројичина дана, што значи да потиче од јуна 1887. г.).

један катун на Шишку и сувише 15 кућа Бошковића који стоје у Требаљево.

Данас, ја колико се разумијем о Бјеласици, Ровчанима се нема ће дати катун на Шишку.

Лани је био командир Бошко Мартиновић кад смо премјерили Бјеласицу. С нама је био и сердар Миро, па кад је ријешена подјела за становнике Доњоколашинске у Никшићу, и ту је био сердар Миро кога су именовали да самном дијели Доњоколашинску земљу усташима, коју смо заједно дијелили у Подбишћу и Бјелојевићима и зна колико (тамо) има становника и мушкије глава а тако зна као и ја колико је коса ливаде у Бјеласицу. Па му је бастало рећи пред попа Илију да сам ја Ровачку планину подијелио. И зато Ровчани полазе на давију пред вама. У мене су затражили билет кога сам издао па ви како ријешите".⁴⁶

На предњи извјештај стигао је одговор од Државног савјета 3. јула исте године изасланику Николићу у Колашин:

„Продужите вашу радњу о подјели а увиђело се да су насељеници Ровачки у Колашину без планине које ће се гледат ове јесени да им се колико буде могуће прошири.

Кажи онијема те су им ливаде допале поврх забрана да пошто покосе ливаде и скупе сијено да не бране пасти Ровчанина по покошенијем ливадама".⁴⁷

Конечно је изасланик Николић завршио свој рад на подјели земаља у Колашину (Горњем и Доњем) почетком септембра те године, па брзојавом од 3. септембра 1887. године јавља (Б. Петровићу) на Цетиње:

„Пошто сам свршио протоколе колашинскије земаља спреман сам сјутра рано да кренем преко Подгорице на Цетиње с мјерачима. Застављен сам због трошка мога и четири мјерача ф. 400 за које каже г. капетан Мирко Бојић да их не може дати без вашег допуштења.

Зато молим да наредите кап. Бојићу да исплати ови трошак и молим за одговор што прије".

Истога дана услиједио је брзојавом налог капетану Бојићу:

„Издаћеш на посебне признанице Јевту Милетину и мјерачима фиор. 400"⁴⁸

При подјели земаља у Колашину комисија није дијелила гору и велике просторе комунских испаша. Сматра се да је тада остало двије трећине неподијељене земље у околини Колашина. Од тих комуна касније је додјељивана земаља онима који је нигдје нијесу имали и којима је она била нужна. Зато је тражен пристанак свих корисника, односно војника у баталиону коме је припадало на коришћење то комунско земљиште. Оспоравано је право капетанима да располажу комуном или га дају појединцима. Таквим диобама захваћени су само комуни, односно комунско земљи-

⁴⁶ ДАЦ, МФ (Министарство финансија), 455.

⁴⁷ ДАЦ, МФ, 455.

⁴⁸ ДАЦ, МФ, 1887, 618.

ште које се налазило између додијељених обрадивих површина. Велики комунски комплекси изнад села и изван подијељених цјелина, горе и планине остали су за заједничко коришћење и на заједничку управу, и нијесу могли бити предмет ма каквих располагања.

Послије подјеле Колашина и његове околине и продаје војничких дјелова (укључујући и међусобну размјену), било је у 1887. години у колашинској капетанији укупно 529 домаћинства, а у Колашинским Пољима са околином у 1889. години укупно 358 домаћинства, односно свеукупно новонасељеника 887 домаћинства.⁴⁹

Према једном „списку имовног стања земљишта и стоке у Морачко-Васојевићкој области по капетанијама у години 1902. и 1903”, у новонасељеним капетанијама било је обрадивог земљишта:

	Рала оранице		Коса ливаде	
	1902. г.	1903. г.	1902. г.	1903. г.
Колашинска капетанија	1.491	1.522	2.266	2.316
Пољска капетанија	1.701	1.836	2.966	3.164
Свега:	3.192	3.358	5.232	5.480 ⁵⁰

IV. — Накнадни општи прописи о додијељеним земљиштима

Ради цјеловитости приказа правних релација при насељавању Колашина сматрамо да тексту треба додати и накнадно донесене наредбе које се односе на новонасељенике, односно њима додијељена земљишта у новоослобођеним крајевима Горњег и Доњег Колашина.

- 1) „Наредба о забрани продаје дароватих земаља без одобрења Књаза-Господара

Број 16.

Г. бригадиру и сердару Миру Павићеву-Влаховићу.

У одговор на Ваше писмо од 16. Децембра пр. г. у које достављате за продају даровне земље у Колашин.

Ријешено је да се продаје тијех земаља учињене приђе издате наредбе од овог Суда под бр. 1085. 28. априла пр. г. одобре, усљед тога ћете наредити капетану Мују да поврати новце које је узео у Магије Завишића. У исто ћете и поново објавити, да се

⁴⁹ Жарко Булајић, наведено дјело, стр. 75. и 76.

⁵⁰ ДАЦ, МУД, 1904, 765.

убудуће строго забрањује продавати земље које је Његово Височанство даровало, и ко би се убудуће усудио да даровну земљу продадне без особитог одобрења Његовог Височанства, да ће се таква продаја уништити и земља одузети од обојице, т. ј. од купца и продаваоца.

Цетиње, 8. Јануара 1890. год.

Велики Суд''

2) „Наредба о дозволи продаје војничких дјелова, као и дароване земље за измир вађевине, дације и др.

Број 788.

Цетиње, 14. септембра 1891.

Окружном капетану г. Богдану Дробњаку, Колашин.

У почетку подјеле новодобивених земаља у Колашину и околини ријешено је било ушљед нарочитих државних разлога да се ниједан војнички дио такве земље не смије продати скупље од осам галијера. Но почем су наступиле рђаве године, те је народ морао удруживати се за вађевину и друге неопходне домаће потребе и дацију, које није у стању ничим другим отплатити нако са земљом која га је у новодобивени крај допала, а исту продајући по горњим цијенама морао би сваки остати на ништа и без ништа те остављати Црну Гору, иначе кад би му било могуће по цијени по којој би земљу највише могао продати платио би дуг са извјесним дијелом земље, а решто би за њега остало и он би Црногорац остао. Зато ти се са овијем ставља до знања, да је ријешено и у начелу усвојено, да је од сад капац сваки којему интерес домаћи налаже продати извјесни дио земље по оној цијени како се с ким погоди па пошто било. Али у овом погледу обрати особиту пажњу на овакве продавице т. ј. одобравајете оне, ђе видите да ће човјек свој неопходни дуг подмирити са продајом извјесног комадића земље, а да ће му решто остати за његово уживање. Пазите, немојте подобне продавице дозволити каквије-ма скитницама и галијотима, који би шћели своје да батрегају па да се скићу, за такве се не мијења пређашње правило.

Укратко, војничке ђелове могу продати по највишој цијени само они који се таквом продајом могу колико толико одужити, а да им опет остане, да се могу и даље мучити и Црногорцима остати, али нипошто немој допустити да по горњој цијени продају они које знаш да ће све продати, без да им ишта може претећи, и на чем би могли и даље у Црну Гору остати. За ове постоје најпрва наредба остаје у подпуној снази.

Божо Петровић, ср.''

3) „Наредба о томе: кад се могу продавати даровне Књазом Господаром земље.

Г. В. Шаку Петровићу, Никшић.

Ради навале и збрке која би се чињела у продаји и мијењању даровних земаља, Његово Височанство благоизволило је наредит

да се по данас то прекида но ко издржи даровно непокретно имање за тридесет година онда постаје у његову влаштину.

Цетиње, 15/4. 1893. г.

Сердар Р. Пламенац, ср.”

4) „Наредба о дозволи продавања непокретних имања новонасељеника колашинског округа.

Окружном суду, Колашин.

Његово Височанство Господар благоизволио је ријешити, да од данас, новонасељеници колашински, који би хћели изселити се из Колашина и повратити у своје првобитно племе или у ма које друго у Књажевини, могу продавати своја имања у Колашину, према правилима имовинског закона, ономе ко им највишу цијену понуди, а на исти начин, и оним који би хћели продавати од свога имања за измиру дугова, или због какве друге нужде.

Онијема пак, који би хћели продавати своје имање, без нужде и пренијети га у другу државу, забрањује се подобна продаја и за њих остаје у снази и даље наредба овога министарства од 14. септембра 1891. г. број 788. упућена пок. Богдану Дробњаку, бившему окружном капетану колашинском.

Наредите подручним властима строго, да обрате добру пажњу да неби когод, под видом пресељења у своје првобитно или које друго племе, или под изговором измира својих дугова преваре чинио, па ни једно ни друго не извршивао. Зато треба да се власти напријед о истинитости тачно увјере, па тек онда да дају дозвољење продаје у смислу ове наредбе, али и тада вазда са знањем и одобрењем тога Суда, почем ће исти за све одговоран бити.

Ово дозвољење продаје важи за ђелове војничке, промјене и куповице у новодобивеним предјелима округа Колашинског, а за даровнице остаје као што је наређено; да се не смију продавати ни измјењивати до означеног рока, тј. до истека тридесет година од дана даровања.

Број 295.

Цетиње, 12. априла 1899.

Предсједник Државног савјета
и Министар унутрашњих дјела
Б. Петровић, ср.”⁵¹

V. — ЗАКЉУЧАК

Колашин са околином је ослобађан од Турака у три етапе: прва етапа је ослобођење Горњег Липова и Речина после побједоносне граховске битке и разграничења које је провела Европска комисија у 1859. години; друга октобра 1878. године, када је по Берлинском уговору предат Колашин са околином до Препрана; трећа је када је црногорска војска априла 1886. године силом ору-

⁵¹ Зборник судских закона II, Цетиње 1912, стр. 181, 201, 213 и 265.

жја запосјела Доњи Колашин (Поља са околним селима) и успоставила граничну линију како је утврђена Берлинским уговором (од Недвина уз ријеку Тару, правцем на Мојковац и даље на Шишко језеро на Бјеласици).

Током 1879. године емигрирале су углавном све породице Турака и муслимана било у Доњи Колашин или даље, а из Доњег Колашина потпуно и трајно у 1886. години.

Црногорска влада је и овдје, као и у Никшићу, предузела све потребне мјере ради насељавања ових крајева својим живљем. И поред признања својинских права емигрантима по чл. XXX Берлинског уговора, а по том основу права на дио прихода од запосједнуте земље, она је успјела да онемогући реализацију тих права и овдје није дошло ни до откупа земље као у Никшићком пољу.

Колашин су ослобађала три батаљона црногорске војске: Доњоморачки, Ровачки и Горњоморачки, укупно око 3.000 војника.

Диоба земљишта на тој ослобођеној територији извршена је прво између батаљона тако што је повучена граница правцем Препран, уз ријеку Тару до врха Дријенка и вучењем брушкета (коцком). Ровачком батаљону припало је земљиште на десној страни ријеке Таре и у селу Бабљак на лијевој страни, а морачким батаљонима земљиште на лијевој страни Таре (пошто Ровачки имаше људства колико оба морачка).

Мјерење и раздиобу унутар батаљона, чета и водова провела је посебна комисија (Ђ. Церовић, Ј. Николић и Б. Мартиновић), установљавајући протоколе о премјеру земље и предложивши (30. IX 1885) „Правилник за подјелу колашинске земље“, који је потом одобрио Државни савјет (7. октобра 1885. године).

У Доњем Колашину диоба је извршена по мушким главама првенствено устаницима, затим старосједиоцима и војницима (те су добијене земље имале третман даровница).

При раздиоби установљавани су путеви, водопоји, обиљежавања кућевна мјеста на узглавницама додијељених зиратних земљишта до комуна и најпослије уређено коришћење гора, вода и планина. На Сињавини је дат дио планине Бјелопавлићима још у вријеме ослобађања Колашинских Поља, затим устаницима и Морачанима, а Ровчанима на Бјеласици.

Постојао је и посебни фонд тзв. „правитељствене земље“, из којег је књаз даривао своје и заслужне људе.

Додијељена земља је првобитно могла бити продата, дата на радњу, дарована или замијењена само између војника у истом воду, а ако таквих не би било или они не би хтјели, такав правни посао могао је бити закључен и између војника-насељеника у оквиру исте чете. Цијена и површина земљишта које се могло стећи су максимиране. Касније је свако располагање забрањено све до 12. априла 1899. године, када је та забрана скинута.

И припрема и подјела изведене су систематски и радикално.